

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΛΑΚΙΔΗΣ 65
- ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ (Γεωργίου Θ. Δασκαρόλη) 66
- Η ΣΥΓΧΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΛΥΣΙΣ ΤΗΣ (Μητροπ. Αίμιλιανού Τιμιάδου) . 71
- ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ — ΒΙΒΛΙΑ — ΟΠΛΑ ΑΓΩΝΟΣ
(π. Ἰωάννου Ἀλεξίου) 74
- ΙΔΙΟΥΤΥΠΑ ΠΡΟΤΕΡΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ
(Δημ. Ν. Παπαθανασοπούλου) 77
- Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
(Β. Χαραλαμποπούλου) 85
- ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΔΟΞΑ ΣΤΟΝ ΑΛ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ
(Δημ. Κ. Κουτσοιλέλου) 88
- ΕΠΙΚΑΙΡΑ (Διον. Ν. Πόθου - Κλωνάρη) 90
- ΣΧΟΛΙΑ (Τομέα Τύπου τῆς Χ.Ε.Ε.) 92
- ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ 95

ΕΤΟΣ 54ον

ΜΑΡΤΙΟΣ 1991

ΑΡΙΘ. 519

ΑΡΧ. 70

Πρὸς τοὺς κ. κ. Συνδρομητὰς τῶν «'Ακτίνων»

Καθὼς ἀρχίζει ἡ νέα χρονιά, ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους, συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ των γιὰ τὸ 1991, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι συμβάλλουν, ὡς συνεργάται, στὸ πνευματικὸ ἔργο τῶν «'Ακτίνων» καὶ συντελοῦν στὴν ἀπρόσκοπτη καὶ τακτικὴ κυκλοφορία τοῦ Περιοδικοῦ σὲ τόσο ἀπαιτητικούς καιρούς.

Ἐτησίᾳ συνδρομὴ διὰ τὸ 1991 δρχ. 700.

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 1991

Ἐσωτερικοῦ: Δρχ. 700. Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ U.S.A. 15.

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύ-
τη 14), Θεσσαλονίκης (Ἄγ. Σοφίας 41). Ἦμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀπο-
στέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς ἢ δι' ἀποστολῆς ἴσης ἀξίας
γραμματοσήμων.

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἡμποροῦν νὰ καταθέ-
τουν τὴ συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς,
στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου
ὑπάρχουν.

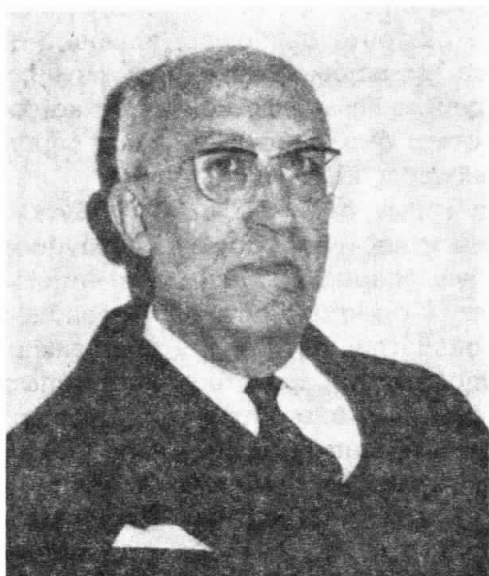
ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Ἔτος 54ον

ΜΑΡΤΙΟΣ 1991

Ἀριθ. 519

ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΛΑΚΙΔΗΣ

1893 – 1991

Ὁμ. Καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας
εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν

Τὰ μέλη τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων» τὴν 31 Ἰανουαρίου 1991 μὲ ἰδιαίτερη συγκίνηση ἀποχαιρέτησαν ἓνα ἀπὸ τὰ κορυφαῖα ἰδρυτικὰ μέλη τῆς Ἐνώσεως: τὸν ἀείμνηστο καθηγητὴ **Σταῦρο Πλακίδη**.

Ὁ Σταῦρος Πλακίδης ἦταν μιὰ μεγάλη μορφή. Ἦταν ἀφ' ἑνὸς ὁ μεγάλος, ὁ παγκοσμίου ἀκτινοβολίας ἐπιστήμων καὶ ἀφ' ἑτέρου ἦταν ὑπόδειγμα ἀνδρός.

Ὁ ἀείμνηστος Σταῦρος Πλακίδης διετέλεσε πολλὰ χρόνια πρόεδρος τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων», στὴν ὁποία προσέφερε πολλὰ μὲ τὸ ἦθος του, τὴν σεμνότητά του, τὸ ταπεινὸ του φρόνημα, τὸ πράον του ὕφος, τὸ μεγάλο κύρος του καὶ μὲ τὴ σοφία τοῦ γραπτοῦ καὶ προφορικοῦ του λόγου.

Εἴμεθα βέβαιοι πὼς ἤδη ἀναπαύεται κοντὰ σ' Ἐκεῖνον πού τόσο ἀγάπησε καὶ ὑπηρετήσε τόσα χρόνια.

Ἡ «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημόνων»

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ ΜΕΡΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΝΟΜΙΚΟΥ ΣΕ ΕΝΑ ΜΕΓΑΛΟ ΘΕΜΑ*

Τò παιδί και τò διαζύγιο. Είναι πραγματικά ένα μεγάλο θέμα. Καί καθόλου εύκολο και έπιδεκτικό άπλοποιήσεων. Έάν δέ τούτο συμβαίνει άπό τήν πλευρά τής παιδικής ψυχολογίας και ψυχιατρικής, καθώς και τής παιδαγωγικής, άντιλαμβάνεται κανείς πόσο δυσχερές είναι για τόν έφαρμοστή τών νόμων, όταν έδω, οί έπιλογές, οί κρίσεις και οί άποφάσεις θά πρέπει να είναι άπόρροια σταθμίσεων. Άνεξάρτητα όμως άπό αύτήν ή εκείνη τήν τοποθέτησι, αύτή άκριβώς ή συναίσθησις τής σοβαρότητος του θέματος, όχι μόνον άπό αυτούς που θεραπεύουν τίς έπιστήμες τής άνθρωπίνης συμπεριφοράς, άλλ' άπό όλους μας, θά είναι ήδη κάτι τò ιδιαιτέρως σημαντικό.

Δέν πρόκειται έδω να γίνη ούτε καν συνοπτική άναφορά τών άπόψεων που έχουν διατυπωθή έπάνω στο θέμα. Φαίνεται άλλωστε ότι τò πρόβλημα δέν είναι δυνατόν να τεθή όμοιο σε όλες άνεξαιρέτως τίς περιπτώσεις. Η άπειρη ποικιλία τών σχέσεων τών ζευγαριών μεταξύ των και με τὰ παιδιά των, μεταβάλλει κάθε φορά τούς παράγοντες, οί όποιοι έπηρεάζουν τήν ψυχικήν εξέλιξι και διαμόρφωσι του άνηλίκου.

Δέν πρέπει πάντως να παρέλθη άπαρατήρητο ότι ό μεγάλος άριθμός τών διαζυγίων και διεθνώς και στην Έλλάδα, συσχετιζόμενος με τήν ά-

ποτυχία γάμων παιδιών άπό διεζευγμένους γονεΐς, τήν παιδική και έφηβική έγκληματικότητα ή έστω παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, τὰ φαινόμενα ψυχικής νοσηρότητος σε άνηλίκους και αύτοκτονιών άνηλίκων, έχουν δημιουργήσει σοβαρές άνησυχίες.

Έντελώς ένδεικτικώς μπορεί να γίνη άναφορά στη μελέτη τών Judith Wallerstein και Sandra Blakeslee: "Second chances", του προπερασμένου Δεκεμβρίου, ή όποία έκανε πολλή έντύπωσι πέρυσι στην Άμερική.

Τò περασμένο έξ άλλου καλοκαίρι ό καθηγητής Β. Φθενάκης, διευθυντής του Κρατικού Ίνστιτούτου τής Προσχολικής Παιδαγωγικής και Οικογενειακής Έρευνας στο Μόναχο, παρητήρησε – σε ένα συνέδριο στην Κρήτη – ότι ένα άπό τὰ σημαντικότερα προβλήματα που άντιμετωπίζει σήμερα ή Δυτική Εύρώπη είναι τò διαζύγιο. Ό άριθμός τών γάμων, που τελικά καταλήγει σε διαζύγιο, άνέρχεται σήμερα στη Δυτική Εύρώπη στο 33%. Μάλιστα σε πόλεις όπως τò Μόναχο, τò Βερολίνο, τò Άμβουργο, τò ποσοστό άνέρχεται στο 50%. Τò 26-28% τών παιδιών που γεννιώνται σήμερα στη Δυτ. Γερμανία, δέν θα περάσουν τήν παιδική τους ήλικία και με τούς δύο γονεΐς. Προκειμένου δέ να άποφευχθούν, οί τρομερές έπιπτώσεις που έχει τò διαζύγιο στην

ανάπτυξι τῆς ταυτότητος τοῦ παιδιοῦ, ἐπιδιώκεται καὶ μετὰ τὴ λύσι τοῦ γάμου ἢ διατήρησις τῆς κοινῆς ἀσκήσεως τῆς γονικῆς μερίμνης. Γιατὶ οἱ μελέτες ποὺ ἔχουν γίνεϊ στὴν Ἀμερικὴ, στὴ Γερμανία, στὴ Σουηδία ἢ σὲ ἄλλες χώρες, ἔχουν φθάσει στὸ ἴδιο κοινὸ συμπέρασμα: Οἱ γονεῖς θέλουν νὰ χωρίσουν, ἀλλὰ τὰ παιδιὰ θέλουν καὶ τοὺς δύο γονεῖς¹.

Φαίνεται ὅτι ὅλοι συμφωνοῦν ὅτι στίς ἀντιδράσεις τῶν παιδιῶν μετὰ τὴν ἐμπειρία τοῦ διαζυγίου κυριαρχεῖ ἡ ἀνασφάλεια καὶ ἡ ἀβεβαιότης. Ὑπολογίζετὰ ὅτι λιγότερο ἀπὸ 25% τῶν παιδιῶν ἀνακουφίζονται μετὰ τὸ διαζύγιο τῶν γονέων τους, ἀκόμη καὶ ἂν ὁ γάμος ἦταν γεμᾶτος βίαιες συγκρούσεις, ἀκόμη καὶ ἂν ὑπῆρξε φυσικὴ βία, ποὺ ἐστράφη ἐναντίον τῆς μητέρας ἢ τῶν ἰδίων. Ὁ καθηγητὴς τῆς παιδιατρικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Κ. Παπαδάτος, πρὶν ἀπὸ μερικὸς μῆνες, παρατηροῦσε ὅτι «τὰ παιδιὰ ἀπὸ 3 – 6 ἐτῶν ἐπιστρέφουν σὲ βρεφικὲς συνήθειες μετὰ ἀπὸ τὸ διαζύγιο, θυμῶνουν εὐκολότερα, νιώθουν σύγχυση, θλίψη, ἄγχος. Γίνονται πιὸ ἐπιθετικὰ καὶ αἰσθάνονται ὑπεύθυνα γιὰ τὸ διαζύγιο τῶν γονέων τους». Τὰ μεγαλύτερα παιδιὰ (7 – 8 ἐτῶν) ἀναπτύσσουν ἐπίσης συναισθήματα θλίψεως καὶ ἐπιθετικότητος, ἐνῶ παραλλήλως αἰσθάνονται ὀργὴ ἀπέναντι στὴ μητέρα, στὴν περίπτωσι ποὺ ὁ πατέρας ἔχει φύγει ἀπὸ τὸ σπίτι. Ἀκόμη ἔχουν συνεχεῖς φαντασιώσεις γιὰ ἐπανασύνδεσι τῶν γονέων τους, φοβοῦνται τὴν ἐγκατάλειψι καὶ ἐμφανίζονται δυσκολίες στὴν ἐποδοχὴ νέων γονέων. Σὲ μεγαλύτερη ἡλικία (9 – 10 ἐτῶν) οἱ ἀντιδράσεις γίνονται πιὸ ἐπιθετικὲς. Τὰ παιδιὰ εἰ-

ναι πιὸ ἀπαιτητικὰ. Στὴν προεφηβικὴ καὶ τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία ἀναπτύσσονται ὁ θυμὸς, ἡ θλίψις καὶ τὸ συναίσθημα προδοσίας. Καταλήγει μάλιστὰ τὸ ἄρθρο στὸ ὅποιο περιλαμβάνονται οἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις, ὅτι ἡ γνώμη τῶν εἰδικῶν εἶναι ὅτι «ἂν πάντως τὸν κόσμον κυβερνοῦσαν τὰ παιδιὰ, τὸ διαζύγιο θὰ εἶχε ἀπαγορευθεῖ ἀπὸ τὸ νόμο»².

Καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν νομικῶν ἐντελῶς ἐνδεικτικῶς θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ σημειωθοῦν οἱ σχετικῶς πρόσφατες παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Γαζῆ, σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες βέβαιο εἶναι ὅτι τὸ διαζύγιο προκαλεῖ μεγάλο ψυχικὸ τραῦμα στὰ παιδιὰ, ποὺ δὲν ἐπουλώνεται μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ γονεῖς τους ζοῦν χωρισμένοι, ἰδίως ἂν ξαναπαντρευτοῦν καὶ μάλιστὰ μὲ τὴν παρουσία πατριοῦ καὶ κυρίως μητριᾶς³.

Τὸ ἐρώτημα ὅμως εἶναι σὲ ποῖο βαθμὸ ἐπηρεάζουν καὶ πῶς ἐπηρεάζουν αὐτὰ τὸν κόσμον τοῦ δικαίου.

Ἐνώπιον τοῦ νομικοῦ τὸ πρόβλημα τίθεται ὡς πρόβλημα ἐναρμονίσεως συγκρουομένων συμφερόντων. Εὐκταῖο θὰ ἦταν τὸ πρόβλημα νὰ μὴν εἶχε τὴν ἀνάγκη τῆς δικαϊκῆς ἐπεμβάσεως. Ἄλλες σκέψεις ἀπὸ ἄλλες πηγὲς ἐμπνεύσεως, θὰ ἀπέτρεπαν ἴσως τὴ σύγκρουσι. Ὅταν ὅμως γιὰ διαφόρους λόγους, αὐτὲς οἱ πηγὲς δὲν θέλομε νὰ μᾶς ἐμπνεύσουν, οἱ κανόνες τοῦ δικαίου καλοῦνται νὰ ρυθμίσουν καὶ τίς σχέσεις τοῦ ζευγαριοῦ μεταξύ του καὶ μὲ τὰ παιδιὰ του. Μὴ λησμονοῦμε ὅμως ὅτι τότε – καὶ αὐτὸ ἴσως δὲν εἶναι πάντοτε σαφές – οἱ κανόνες αὐτοὶ καὶ αὐτοὶ ποὺ τοὺς διεμόρφωσαν καὶ αὐτοὶ πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνονται φέ-

ρουν τὰ τραγικά στίγματα τῆς ἀδυναμίας. Ὅπως θὰ μπορούσε ἴσως νὰ πῆ κανεὶς στὴ γλῶσσα τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας, τῆς ἀδυναμίας τοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου. Καὶ καλεῖται ὁ νομοθέτης ἢ ὁ δικαστὴς νὰ κατευθυνθοῦν πρὸς τὴν πραγμάτωσι τῶν ἀξιῶν, οἱ ὁποῖες συνιστοῦν τὰ θεμέλια τῆς ἐννόμου τάξεως, τελικῶς σὲ μιὰ ἀναζήτησι «*εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτήν*», τῆς δικαιοσύνης.

Γιὰ τὸν Ἑλληνα νομικὸ κρίσιμος εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 5 παρ. 1 τοῦ Συντάγματος, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ καθεὶς δικαιούται νὰ ἀναπτύσσει ἐλευθέρως τὴν προσωπικότητά του. Ἀκριβῶς ἐπάνω στὸ ἄρθρο αὐτὸ στηρίζεται ἡ σύγχρονος ρύθμισις τοῦ διαζυγίου. Γιατὶ θεωρεῖται ὅτι ἀντίκειται στὴν πρωταρχικὴ προστασία τῆς ἐλευθέρας ἀναπτύξεως τῆς προσωπικότητος ἢ δέσμευσις σὲ γάμο, ὁ ὁποῖος οὐσιαστικῶς δὲν συνδέει πλέον τὸ ζευγάρι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὅμως καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο ἄρθρο τοῦ Συντάγματος ὀρίζει ὅτι ἕκαστος δικαιούται μὲν νὰ ἀναπτύσσει ἐλευθέρως τὴν προσωπικότητά του, ἐφ' ὅσον ὅμως δὲν προσβάλλει τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄρθρο 21 παρ. 1 τοῦ Συντάγματος ἐπιβάλλει στὴν κρατικὴ ἐξουσία, ἐκτὸς ἄλλων καὶ τὴν προστασία τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Διερωτᾶται λοιπὸν κανεὶς, μήπως θὰ ἦταν ἴσως νοητὸ ἀπὸ καθαρὰ νομικὴ ἄποψι, ἓνα δικαίωμα τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὴ διατήρησι τοῦ γάμου τῶν γονέων του, ποῦ θὰ λειτουργοῦσε ὡς ὄριο τοῦ ἀτομικοῦ δικαιώματος τῆς ἐλευθέρας ἀναπτύξεως τῆς προσωπικότητος.

Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποῦ τί-

θενται τέτοια ἐρωτήματα. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἀκόμη ἔχουν δοθῆ ἀπαντήσεις, τίποτα δὲν ἐμποδίζει – τοῦναντίον τοῦτο ἐπιβάλλεται – τὴν ἐκ νέου ἀναζήτησι τῶν ὁρίων προστασίας τῶν συμφερόντων. Μάλιστα ὅταν τὰ συμφέροντα αὐτὰ εἶναι πολὺ λίγο οἰκονομικὰ καὶ πολὺ περισσότερο συμφέροντα, ἢ ἱκανοποιήσις τῶν ὁποίων ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπο, σὲ ὅλη τὴ σωματικὴ καὶ τὴν πνευματικὴ του ὑπόστασι. Ἄλλωστε ἡ ἀέναος ροὴ τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κοινωνικοῦ γίγνεσθαι ὑποχρεώνουν τὸν νομικὸ σὲ ἐγρήγορσι.

Στὸ ἐλληνικὸ δίκαιο ἢ μοναδικὴ ρύθμισις ποῦ προβλέπεται στὸ δίκαιο τοῦ διαζυγίου καὶ ποῦ ἀφορᾷ τὴ φροντίδα γιὰ τὰ παιδιὰ μετὰ τὸ διαζύγιο, πρὶν ὅμως ἀπὸ τὸ διαζύγιο, εἶναι τοῦ ἄρθρου 1441 παρ. 3 ΑΚ. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴ διάταξι, ἂν ὑπάρχουν ἀνήλικα τέκνα, γιὰ νὰ ἐκδοθῆ συναινετικὸ διαζύγιο πρέπει νὰ προσκομίζεται ἐγγραφή συμφωνία τῶν συζύγων, ποῦ νὰ ρυθμίζει τὴν ἐπιμέλεια τῶν τέκνων καὶ τὴν ἐπικοινωνία μὲ αὐτά. Ἡ συμφωνία ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὸ δικαστήριον καὶ ἰσχύει μέχρις ὅτου ἐκδοθεῖ ἀπόφασις γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ σύμφωνα μὲ ἄλλη διάταξι ποῦ ὀρίζει τὸ σχετικὸ μὲ τὴν ἀσκησι τῆς γονικῆς μερίμνης μετὰ τὸ διαζύγιο. Αὐτό, ὅπως γράφει σχετικὰ ἡ αἰτιολογικὴ ἔκθεσις τοῦ νομοθετήματος ποῦ περιέχει τὴ διάταξι, «*δειχνεὶ ὅτι ἡ συμφωνία τῶν συζύγων γιὰ τὸ διαζύγιο δὲν συνοδεύεται ἀπὸ ἀδιαφορία γιὰ τὴν τύχη τῶν παιδιῶν*». Ἦδη ὅμως προέκυψαν ζητήματα:

Τὸ δικαστήριον δύναται νὰ ἀρνηθῆ τὴν ἐπικύρωσι, ὅταν ἡ συμφωνία εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὰ συμφέροντα

τῶν τέκνων; Σὲ αὐτὸ τὸ θέμα διαφωνοῦν οἱ ἑρμηνευταί. Ὁρθοτέρα φαίνεται ἡ γνώμη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ δικαστήριο ἔχει καὶ τὴ δυνατότητα, ἀλλὰ καὶ πρέπει, νὰ ἀρνηθῆ τὴν ἐπικύρωσι, σύμφωνα καὶ μὲ τὸ ἄρθρο 1511 παρ. 1 ΑΚ, τὸ ὁποῖο ὀρίζει ὅτι ὄχι μόνον οἱ δικαστικὲς ἀποφάσεις, ἀλλὰ καὶ οἱ συμφωνίες τῶν γονέων σχετικὰ μὲ τὴν ἄσκησι τῆς γονικῆς μερίμνης πρέπει νὰ ἀποβλέπουν στὸ συμφέρον τῶν παιδιῶν. Ὅπως ἄλλωστε παρατηρεῖται, τὸ ἀντίθετο θὰ ἐστέρει τὴν ἐπικύρωσι ἀπὸ κάθε οὐσιαστικὴ σημασία⁴. Σημειωτέον πάντως, ὅτι τὸ συνηθέστερο εἶναι ὅτι τὸ δικαστήριο θὰ ἐπικυρώσει τὴ συμφωνία τῶν γονέων, μὲ ἀφετηρία τὴ σκέψι ὅτι αὐτοὶ πρέπει νὰ εἶναι οἱ καλύτεροι κριτὲς τοῦ συμφέροντος τῶν παιδιῶν τους – καὶ ἄλλωστε σπανίως ἢ ἴδια ἢ συμφωνία θὰ φανερώνει τὰ μειονεκτημάτα της, ἐνῶ κανεὶς δὲν θὰ εὐρεθῆ γιὰ νὰ ἐπισημάνει στὸ δικαστήριο τίς ἐνδεχόμενες κακὲς συνέπειες μιᾶς συμφωνίας ποῦ ἐξωτερικὰ θὰ παρουσιάζεται ἄψογη⁵.

Τὸ δεῦτερο ζήτημα εἶναι, ἐὰν τὸ δικαστήριο ἀρνηθῆ τὴν ἐπικύρωσι, θὰ ἀπορρίψει καὶ τὴν αἴτησι διαζυγίου; Καὶ σὲ αὐτὸ τὸ ζήτημα δὲν ὑπάρχει συμφωνία μεταξὺ τῶν ἑρμηνευτῶν, κρατεῖ δὲ μᾶλλον ἡ ἀποψις, τὴν ὁποίαν ἔχει υἰοθετήσει καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος, κατὰ τὴν ὁποία καὶ ὅταν τὸ δικαστήριο δὲν ἐπικυρώνει τὴ συμφωνία δὲν ἀρνεῖται τὴ χορήγησι τοῦ διαζυγίου. Παραμένει ὡστόσο ἡ ἀπορία: πρὸς τί τότε ἡ συμφωνία καὶ κυρίως πρὸς τί ἡ ἐπικύρωσις της ἀπὸ τὸ δικαστήριο; Ἀπλῶς γιὰ τὴν ἐκπλήρωσι ἑνός, ἴσως καὶ ἐνοχλητικοῦ, τύ-

που, σὲ μιὰ διαδικασία, ποῦ τοῦλάχιστον στὰ μεγάλα πρωτοδικεῖα, ἔχει ἐξελιχθῆ σὲ μιὰ σειρά γραφειοκρατικῶν διατυπώσεων, γιὰ τὴν ἀρκετὰ ἀμφίβολη διαπίστωσι ὅτι στὶς ἐπιλογέων οἱ σύζυγοι δὲν ἐλησμόνησαν τὰ παιδιά τους; Ἄλλὰ καὶ ἐὰν ὑποτεθῆ ὅτι ὁ ρόλος τοῦ δικαστοῦ δὲν εἶναι τόσο παθητικός, διερωτᾶται κανεὶς, ποιὲς εἶναι οἱ ἀντικειμενικὲς καὶ ὑποκειμενικὲς ἱκανότητες αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐκτιμῆσει τὸ συμφέρον τῶν παιδιῶν;

Ἄξιζει πραγματικὰ νὰ συγκρίνη κανεὶς τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιμέλεια τῶν παιδιῶν στὴ διαδικασία τοῦ συναινετικοῦ διαζυγίου, σύμφωνα μὲ τὸν γαλλικὸ ἀστικὸ κώδικα. Ὅπως ὀρίζει τὸ ἄρθρ. 231 ὁ δικαστὴς ἐξετάζει στὴν ἀρχὴ τὴν κοινὴ αἴτησι διαζυγίου μὲ κάθε ἓνα χωριστὰ ἀπὸ τοὺς συζύγους καὶ κατόπιν καὶ μὲ τοὺς δύο μαζί καὶ στὶς δύο περιπτώσεις χωρὶς τοὺς δικηγόρους των. Κατόπιν καλεῖ τοὺς δικηγόρους των. Ἐὰν οἱ σύζυγοι ἐμμένουν στὴν πρόθεσί των νὰ διαζευχθοῦν, μετὰ τὴν πάροδο μιᾶς προθεσμίας «διασκέψεως», ποῦ στὸ γαλλικὸ δίκαιο εἶναι τριῶν μηνῶν, – ἐνῶ στὸ ἐλληνικὸ δίκαιο εἶναι ἕξ μηνῶν – ἐκδίδεται ἡ ἀπόφασις διαζυγίου. Καθ' ὅσον ἀφορᾶ τὰ παιδιά τὸ ἄρθρ. 232 ὀρίζει ὅτι μὲ τὴν ἴδια ἀπόφασι περὶ διαζυγίου, ὁ δικαστὴς ἐπικυρώνει τὴ συμφωνία τῶν συζύγων γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ διαζυγίου, ὅπου περιλαμβάνεται καὶ ἡ ρύθμισις τῆς ἐπιμελείας τῶν παιδιῶν. Ὁ δικαστὴς δύναται νὰ ἀρνηθῆ τὴν ἐπικύρωσι καὶ νὰ μὴ ἀπαγγεῖλει τὸ διαζύγιο, ἐὰν ἡ συμφωνία δὲν προστατεύει ἱκανοποιητικῶς τὰ συμφέροντα τῶν παιδιῶν ἢ ἐνός ἀπὸ τοὺς συζύγους.

Σημειωτέον – και τοῦτο εἶναι σημαντικό – ὅτι γιὰ τὴν χορήγησι τοῦ συναινετικοῦ διαζυγίου, σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 247 παρ. 3 τοῦ γαλλικοῦ ἀστικοῦ κώδικος εἶναι ἀποκλειστικῶς ἀρμόδιος εἰδικὸς δικαστής, ὁ δικαστής οἰκογενειακῶν ὑποθέσεων, ὁ ὁποῖος βαρύνεται εἰδικῶς μὲ τὴν ὑποχρέωσι προστασίας τῶν συμφερόντων τῶν ἀνηλίκων παιδιῶν.

Ἡ σύγκρισις τῶν δύο νομοθετικῶν ρυθμίσεων εἶναι ἐντυπωσιακὴ. Καὶ τοῦτο ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἐλληνικὴ πραγματικότητα, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι, ὅπως πληροφοροῦμεθα τὸ 1988 π.χ. ἓνα ποσοστὸ 72% περίπου τῶν ἀποφάσεων διαζυγίου ἐξεδόθη μὲ τὴ διαδικασία τοῦ συναινετικοῦ διαζυγίου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι στὴ μεγάλη πλειοψηφία τῶν περιπτώσεων, ἐνῶ οἱ προθέσεις τοῦ νομοθέτου στὴν περίπτωσι ποὺ δὲν διαλύεται ἀπλῶς ἓνας γάμος, ἀλλὰ διαλύεται οἰκογένεια, τοῦλάχιστον δὲν ἐφαίνετο ὅτι ἦσαν, ἢ ρύθμισις τῆς τύχης τῶν παιδιῶν νὰ ἐπαφίεται μόνο στὴ θέλησι τῶν συζύγων, οὐσιαστικῶς συμβαίνει αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἤθελε νὰ ἀποφύγη. Καὶ ὁ γάμος διαλύεται χωρὶς καμμιά εὐσυνειδήτη προσπάθεια ἀποκατάστασεως τῆς σχέσεως καὶ ἢ ρύθμισις τῆς τύχης τῶν παιδιῶν τίθεται σὲ ἐντελῶς δευτέρη μοίρα, χωρὶς καμμιά παρέμβασι ἐξειδικευμένου λειτουργοῦ. Ἡ τάσις διαλύσεως τοῦ γάμου ὑπερισχύει ἐπάνω σὲ ὁποιαδήποτε ἄλλη σκέψι. Καὶ τὰ παιδιά, τὰ μελλοντικὰ «ζωντάρφανα», ὅπως τὰ ἀποκαλοῦσε ὁ καθηγητῆς Χ. Πράτσικας, δὲν ἔχουν κανένα νὰ προστατεύσει τὸ δικό τους συμφέρον.

“Ὁμως στὰ χρόνια τῆς προετοι-

μασίας τῆς τελευταίας μεγάλης μεταρρυθμίσεως τοῦ οἰκογενειακοῦ μας δικαίου εἶχεν ἀρμοδίως παρατηρηθῆ ὅτι ἐπιδίωξις τοῦ νομοθέτου πρέπει νὰ εἶναι ἢ ὅσον τὸ δυνατόν ἰσχυρότερη ἐκπροσώπησις ἀπὸ εἰδικούς τοῦ συμφέροντος τῶν τέκνων κατὰ τὴν ρύθμισι τῶν σχετικῶν ζητημάτων ἀπὸ τὸ δικαστήριον⁶.

Βεβαίως ἐδῶ γιὰ τοὺς νομικούς, ὅπως ἐσημειώθη ἀνωτέρω, ὑπάρχει ἓνα πρόβλημα ἐναρμονίσεως συγκρουομένων συμφερόντων. Γιὰ ὄλους μας ὅμως εἶναι καὶ πρόβλημα εὐθύνης. Εὐθύνης τῆς γενηᾶς μας, ἀπέναντι στὴ γενηὰ ποὺ ἔρχεται.

Γιατὶ ἐὰν τὸ διαζύγιο εἶναι μιὰ ἐγχείρησις, τὸ μετεγχειρητικὸ σὸκ, ἰδίως σὲ εὐπαθῆ ὄργανα, εἶναι ἐπικίνδυνον. Καὶ ἐὰν τὸ διαζύγιο στὴν καλύτερα τῶν περιπτώσεων εἶναι ἓνα ἀτύχημα, πάντοτε ὑπάρχει κίνδυνος, ἐπειτα ἀπὸ αὐτό, ἴσως πολλὰ χρόνια ἐπειτα ἀπὸ αὐτό, νὰ ἀποτελέσει τὴν ἀρχὴ μιᾶς τραγωδίας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΔΑΣΚΑΡΟΛΗΣ

* Ἀπὸ εἰσήγησι στὸ πλαίσιο ἐκδηλώσεως μὲ θέμα «Δίκαιο καὶ Ἱατρικὴ σὲ διάλογο», ποὺ ἐγινε στὸ Ἰνστιτοῦτο Γκαίτε Ἀθηνῶν στίς 26 Νοεμβρίου 1990.

- (1) Περιοδικὸ «Κόσμος τῶν πολυτέκνων» 1990, τ.7, σ. 3,4,5.
- (2) Βλ. **Μ. Παπαδοπούλου** Διαζύγιο α-λα ἐλληνικά, «Τὸ Βῆμα» 28-10-90. Α 38
- (3) **Ἄ. Γαζή** Τὸ νέο οἰκογενειακὸ δίκαιο, 1985, 13 ΠΙ 1 σημ. 31, σ. 85.
- (4) **Γ. Κουμάντος** Οἰκογενειακὸ δίκαιο, 1988, σ. 299-300 καὶ σημ. 94.
- (5) **Γ. Κουμάντος** ἑ.ἀ. σ. 300.
- (6) Βλ. **Ν. Φωτάκη** Τὸ διαζύγιον 11α, 1978, σ. 170/1.

Η ΣΥΓΧΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΛΥΣΙΣ ΤΗΣ

Κάθε φορά που η κατοικία μας υποφέρει από ισχυρή σεισμική δόνηση ή άλλου είδους τρανταγμό, προσπαθούμε να διαπιστώσουμε εάν έπαθε ζημίες. Ο επικίνδυνος κλονισμός μας ώδεϊ να δοῦμε τὰ ἀσθενῆ μέρη. Καί τότε συμβαίνει αὐτὸ τὸ περίεργο: Περιοριζόμεθα στὸ νὰ ἐπιδιορθώσουμε μερικὰ κεραμίδια, ἀναστηλώνουμε πεσμένα παραθυρόφυλλα καὶ δευτερεύοντα πράγματα. Ὁ νοῦς μας δὲν πηγαίνει στὰ πλεον βασικά, μέχρι τὰ θεμέλια τοῦ σπιτιοῦ. Εἶναι στερεά, ἀντέχουν καὶ δ' ἀντέξουν σὲ νέα τυχόν δόνηση;

Ὁ σημερινὸς τρανταγμὸς τῆς Εὐρώπης βρίσκει τοὺς περισσοτέρους σὲ μιὰ σύγχυση. Τελείως δευτερεύοντα σύνδρομα ὑπερτονίζονται καὶ προβάλλονται. Οἱ περισσότεροι ἔχουν καταληφθῆ ἀπὸ πανικό. Λίγοι στρέφονται σὲ βασικά προβλήματα, ὡσὰν ἡ αἰτία τῆς σημερινῆς κρίσεως νὰ εἶναι μόνον ἡ χρεωκοπία τοῦ Ἱστορικοῦ Ὑλισμοῦ, στενωτάτα συνδεδεμένου μὲ τὸν Μαρξισμό. Διότι ἡ κρίσις ἔχει προσβάλλει ὅλην τὴν Εὐρώπη, δυτικὴ καὶ ἀνατολική, καὶ ὅλον τὸν κόσμον ἀκόμη. Εἶναι κρίσις ἀξιών. Καὶ στίς δύο περιπτώσεις, ὑπερβολικὴ βαρύτης δίδεται καὶ ἐδόθη στὸν οικονομικὸν παράγοντα.

Ἡ Δύσις κινδυνεύει ἀπὸ ὑπέρμετρη ἐμπιστοσύνη στοὺς τεχνοκράτας καὶ ἀρχιτέκτονας τῆς Ἠνωμένης Εὐρώπης, ὅτι δῆθεν μὲ τὴν βελτίωση τοῦ βιωτικοῦ ἐπιπέδου, τὴν μείωση τῆς ἀνερ-

γίας, τὴν κατάργησι τῶν τελωνειακῶν δασμῶν, δὰ ἔλθῃ ὁ χρυσοῦς αἰὼν καὶ ὁ κόσμος δὰ πλὴν εἰς εὐδαιμονίαν. Ξεχνοῦμε ὅτι ὁ εὐδαιμονισμὸς δὲν εἶναι ἀναγκαστικῶς καὶ εὐδαιμονία. Κράτη μὲ πολὺ ἀνώτερο βιωτικὸ ἐπίπεδο, ἐμφανίζουν τὰ περισσότερα συμπτώματα αὐτοκτονιῶν, ἐκλύσεως ἡθῶν, διαλύσεως τῆς οἰκογενείας, ναρκομανίας καὶ μηδενισμοῦ. Ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ δὲν εἶναι ἡ ἀπουσία δημοκρατικῶν ιδεωδῶν στὴν Δύση, ἀλλὰ ἡ περιφρόνησις των, ἡ μὴ ἐφαρμογὴ τους, μὲ διάφορα προσχήματα καὶ γελοῖες παραποιήσεις.

Στὴν ἐποχὴ μας, αἱ λέξεις ἔχασαν τὴν ἀρχικὴ τους σημασίαν. Ὡραῖα συνθήματα προφέρονται, καὶ στὴν πραγματικότητα τὰ ἀντίθετα ἐφαρμόζονται. Κάθε ιδεῶδες ἀπαιτεῖ ἓνα τίμημα, κάποια θυσία. Στὸν βωμὸν τοῦ κοινοῦ καλοῦ, ὁ καθεὶς πρέπει νὰ θυσιάσῃ ἓνα μέρος τοῦ ἐγωισμοῦ του. Αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ ἐγωισμὸς παραμένει ἄδικτος. Ὁ καθεὶς μένει ἐγωιστής. Δὲν ἐννοεῖ ν' ἀποχωρισθῆ τις ἀδυναμίες του, καὶ μὲ κάθε κυνισμό παραπέμπει σὲ ἄλλους τὴν ἐφαρμογὴν καθηκόντων καὶ εὐδυνῶν. «Ὁ ἄλλος – λέγουν – ἄς ἀρχίσῃ. Ὁ ἄλλος ἄς δώσῃ τὸ παράδειγμα, ὄχι ἐγὼ νὰ κάμω τὴν ἀρχή».

Ἡ νοοτροπία αὐτὴ ἔχει βαθεῖα διεισδύσει στὴν Παιδεία. Λίγη δουλειά, καὶ πολλὲς ἀξιώσεις. Ὅλα τὰ θέλουμε χωρὶς κόπους, ἀνάδυνα. Στὸν τόπο μας πρωτοακούσθηκε τὸ «τὰ καλὰ κόποις κτῶνται», καὶ στὸν τόπο μας αὐτὸ ἐξορίζεται ἀπὸ ὅλες τὶς πτυχὲς τοῦ δημοσίου βίου καὶ ἀγωγῆς. Ἀκόμη καὶ τὸ

κήρυγμα κινδυνεύει να γίνει «οὐδέτερο», με πολύ δόση ἐπαίνων και λίγο ἀφυπνιστικό και ἀνορθωτικό κίνητρο. Συγγενές με αυτό είναι ή ἀμνησία τῆς γενεᾶς μας. Ὁχρηιᾶ τὸ παρελθόν, ή Ἰστορία, τὸ χθές, ή Παράδοσις. Δέν ἐνδιαφέρει τοὺς νέους ή Ἰστορία. Στις Ἐθνικὲς ἐορτὲς δέν ἀκούεται ἕνα «εὐχαριστῶ» τουλάχιστον δι' ὅσα ἔκαμαν ἐκεῖνοι διὰ μᾶς. Τὰ ἐνημερωτικὰ μέσα, ὁ Τύπος, ή Τηλεόρασις προβάλλουν μιὰ γεϋτική εἰκόνα και παραπλανητική τῆς ζωῆς.

Σὲ μιὰ κρίσιμη καμπὴ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ὁ Θεὸς ὑπόσχεται στὸν τρομαγμένο λαό, ὅτι δὰ στείλη γενναῖα ἀναστήματα-προφήτας, ἀλλὰ και **«ὀράσεις δὰ πληθύνη»**, δηλαδὴ ὑψηλοὺς στόχους, προσδοκίεσ εὐγενικὲς, πέραν ἀπὸ τὰ τετριμμένα και μονότονα ἐνδιαφέροντα τῆς καθημερινῆς ζωῆς (Ὡσπὲ 12, 11). Μᾶς χρειάζεται ἕνα ἐγερτήριο και τέτοιο ἀνέβασμα. Ἐνα τέτοιο ὅμως κίνημα ἀνορθωτικό δέν μπορεῖ νὰ προέλθῃ ἀπὸ ἀνθρώπινεσ προσταγές. Αὐτὸς εἶναι ἀκριβῶς ὁ τομεὺς τῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἐπεμβαῖνῃ, ὅπου ὁ ἀνθρωπος ἔφθασε σὲ μιὰ ἀποτελμάτωση και δυσκολία. Ἀξίζει νὰ προσέξωμε, ὅτι στις Ἀνατολικὲς χῶρεσ, οἱ ἡγέτεσ τοὺσ πρὸσ τὴν Ἐκκλησία ἀπευθύνονται και ζητοῦν τὴν συμπαράστασή τῆς διὰ νὰ ἐξέλθῃ ή κοινωνία ἀπὸ τὸ χάοσ. Ἡ γενεά μας ζῆ σὲ μιὰ σύγχυση, δυσκολευομένη νὰ ξεχωρίσῃ τί εἶναι κακὸ και τί καλὸ, τί γνήσιο και τί κίβδηλο, τί αὐθεντικό και τί τὸ βρώμικο.

Τέτοια διάκριση ὅμως ποιὸσ δὰ τὴν διδάξῃ; Ἡ ἐντιμότησ, και τὸ σωστὸ δὰ ἔπρεπε νὰ διδάσκονται στὴν γενικώτερη ἀγωγή τοῦ πολίτου. Θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ Α — Ω στὴν Παιδεία μας. Ἐὰν οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μας διδάσκοντεσ και γονεῖσ θολώνουν και ὑποβιβάζουν τίσ ἀξίεσ, εἶναι ἀδύνατο τότε νὰ ἐπέμβουν και ἐπιπλήξουν. Ἡ ἐπιπληξίς ἀλ-

λωστε, τὸσον σπανίζει. Ποιὸσ τολμᾶ σήμερα νὰ ἐπιπλήξῃ; Ὁ καθεὶσ πρέπει νὰ ξαναβρῆ τὴν δέση του σ' ἕνα κλίμα ἀγάπῆσ με τὸν Θεὸ και τὸν πλησίον. Ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς ἀρνητικῆς φιλοσοφίας και τῶν ἀρχῶν τοῦ J. Rousseau, πολλοὶ λησμονοῦν τὸν ἐσωτερικό κόσμο και τὴν φύση μας. Ἐπρυτάνευε ή ἐσφαλμένη ἀρχή ὅτι «ὁ καθεὶσ γεννιέται με φυσικὰ πάθη και δέν μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ. Τὸν διαπλάσσει ή κοινωνία, τὸ περιβάλλον»!

Ὅσάκισ γίνεται λόγος διὰ ήθικὴ δεοντολογία, στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ μεγάλα λόγια χωρὶσ νὰ ὑπάρχη τίποτε τὸ οὐσιαστικό. Ἐδόθη ἀσύμμετρη ἀξία στὴν ἐλευθερία, χωρὶσ νὰ δειχθοῦν τὰ ὅριά τῆς. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Μωυσεῖ, κάθε Ἰουδαῖοσ ἔγραφε σ' ἕνα κύλινδρο τὰ λόγια τοῦ Γιαχβὲ και τὸ εἶχε στὴν εἴσοδο τῆς κατοικίας του: **«Ἄκουε Ἰσραὴλ. Ὁ Γιαχβὲ ὁ Θεὸσ εἶναι ὁ μόνοσ ἀληθινὸσ Θεὸσ»**. Αὐτὸν πρέπει μόνον ν' ἀγαπήσῃσ και ὄχι τὰ εἶδωλα. Τέτοιο αἶσθημα διακρίνει τοὺσ Ψαλμοὺσ, τὸν Ἰερεμία, και ὄλοὺσ τοὺσ Προφήτασ.

Ἡ κρίσις τῶν ἡμερῶν μας ἐμφανίζεται με σπασμωδικὲσ κινήσεισ, με ὑποχωρήσεισ συνεχείσ σὲ ἀκατάλυτεσ βασικὲσ ἀρχέσ, με συμβιβασμοὺσ, και με συμπλέγματα. Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά ἀποδοκιμάζονται ὡσ ξεπερασμένα ἰδεολογικὰ συστήματα, διότι ἐχρεωκόπησαν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, δέν προτείνονται δυναμικὲσ και σαφεῖσ λύσεισ. Ἡ γενεά μας βλέπει ἕνα «κενὸ», τὸ ὁποῖον καμιά ἰδεολογία δέν μπορεῖ νὰ τὸ πληρώσῃ. Κατὰχρησισ λέξεων, μανία νέων ὄρων και σχημάτων φραστικῶν ἀκαταλαβίσιμων, πὸν πουθενὰ δέν ὀδηγοῦν. Μιὰ νέα λέξη μαγικὴ διαφημίζεται: προσαρμογή, ἀνακατάταξις. Ὁμορφὴ λέξισ, ἀναμφισβήτητα, ἀλλὰ χωρὶσ περιεχόμενον. Προγράμματα ἐμφανίζονται ἀπὸ ἐξυπνοὺσ τύπουσ, πὸν λέγουν πολ-

λά, αλλά και τίποτε. Ἀλλαγὴ χρειάζεται, μᾶς λέγουν, ἀλλὰ νὰ διευθυνθοῦμε πρὸς ποιά κατεύθυνση; Ἀοριστίες, καὶ βερμπαλισμὸς πολὺς, καὶ συνδήματα ἐντυπωσιακὰ ἑτερόκλητα.

Προωδοῦν, χάριν δημαγωγίας καὶ πολιτικῆς σκοπιμότητος, τοὺς νέους σὲ πρόωρο ταξικὸ ἀγῶνα στὰ Σχολεῖα ἀποσπῶντας τοὺς ἀπὸ τὰ μαθήματα πρὸς ξένα ἐνδιαφέροντα. Μὲ ἀποτέλεσμα, καθηγητὲς καὶ μαθητὲς νὰ γίνουν ἴσοι. Ποιὸς τολμᾷ νὰ διδάξῃ κάτι ἄλλο ἐκτὸς τοῦ προγράμματος; Ποιὸς ἔχει τὸ θάρρος νὰ εἰσδύσῃ στὰ βάθη τῶν νέων, στὶς καρδιές τοὺς καὶ νὰ τὶς θερμάνῃ; Ἄλλωστε, ἐν ὀνόματι ποιῶν ἀξιών δὰ θελήσουν νὰ ἐπηρεάσουν τοὺς νέους.

Ἡ Παιδεία μας ἐπὶ ἓνα σχεδὸν αἰῶνα ὑποφέρει. Δὲν ἔγινε ἄθεν, ἀλλὰ τὸν Θεὸ τὸν περιώρισε μόνον στὴν ξηρὰ καὶ πολλάκις ἀνούσια διδασκαλία τῶν Ὀρθοσκευτικῶν. Ἐν συνεχείᾳ, ὅ,τι ἐκεῖ ὑποτίθεται ἐμάνθαναν, τὰ διέλυαν καὶ ἐκρήμιζαν ἄλλα μαθήματα. Τὰ παιδιὰ μας δὲν ἔχουν μιὰ ἀναφορὰ ἐγκυρῆ. Τοὺς λείπει μιὰ ἀσφαλῆς βάση στὴν ἐπίλυση τῶν προσωπικῶν τοὺς προβλημάτων καὶ τῆς ὅλης ζωῆς. Ἀτενίζουν τὸ μέλλον μὲ ἓνα ἄγχος, σὰν νὰ μὴ ὑπάρχῃ Θεὸς καὶ Θεῖα Πρόνοια. Ἡ κοινωνία μας δὲν ἔχει ρίζες. Ὅσες ὑπῆρχαν τὶς ξερρίζωσαν. Δὲν ἔχει πηξίδα. Δὲν ἔχει τιμὸνι τὸ πλοῖαριον, φερόμενο ἀπὸ τὰ κύματα, μὲ κίνδυνο νὰ βυθισθῇ. Αὐτὴ ἡ γενεὰ στὸ σύνολο, δὲν ἐγνώρισε ἄλλες ἀξίες ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνες τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας. Ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον στρέφεται δι' αὐτὸ στὴν ἐπαγγελματικὴ ἐξασφάλιση καὶ σὲ μιὰ ἄνετη ζωὴ, ὄχι ὅμως ἀνώτερη καὶ μὲ βάθος.

Ἡ εὐθύνη διὰ μία ἔντονη συμμετοχὴ ὅλων μας γίνεται πιὸ αἰσθητή. Χριστιανὸς ἀδέσμευτος ποὺ μένει στὸ περιδῶριον, προδίδει τὴν ταυτότητά του. Ἐὰν στὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων Διογμῶν ἐδωρεῖτο ἀποστασία νὰ προσφέρῃται θυμίαμα στὰ εἰδῶλα καὶ στὸν ἡμίθεο Ρωμαῖον Καίσαρα, δὲν εἶναι ὀλιγώτερη προδοσία νὰ ἀνεχώμεθα χωρὶς ἀντίδραση τὴν διαλυτικὴ αὐτὴ πορεία τῆς κοινωνίας. Τὸ Εὐαγγέλιον λόγῳ τῆς φύσεως του, δὲν μπορεῖ νὰ κρύβεται «*ὑπὸ τὸν μόδιον*». Χριστιανὸς μὲ κλειστὸ στόμα, μὲ χέρια ἀδρανῆ, χωρὶς μαχητικὴ διάθεση, ἀποτελεῖ παρωδία. Ὁ «ἐπανα-ευαγγελισμὸς» τῆς Εὐρώπης ἀναμένεται ἀπὸ τὸν καθένα μας, χωρὶς ἐξαίρεση. Κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀπουσιάσῃ ἀπὸ τὴν νέα αὐτὴ σταυροφορία. Μὰ κανεὶς ἀπὸ τοὺς μικροὺς μαθητὰς μέχρι τοὺς μεγάλους.

Ὁ ἀρχαῖος Πλούταρχος ἔλεγε διὰ τοὺς συγχρόνους του, «*Σκαιὸν τοῦ πλουτεῖν καὶ ἄλλο μηδὲν εἰδέναι*», δηλαδὴ: «Εἶναι θλιβερὸ τὸ νὰ πλουτίζῃς χωρὶς νὰ ξέρῃς τίποτε ἄλλο» (Ὀμήρου Ἡθικά 20 Δ). Αὐτὸ τὸ «ἄλλο», ἢ αὐτὴ ἡ «ἐτερότης» κατὰ τοὺς Πατέρας, προσφέρεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀπὸ τὰ μέλη της. Ἐκκλησία δὲ εἴμεθα ὅλοι. Ὅλοι δὲ καλούμεθα διὰ μιὰ ἐξοδο πρὸς συνάντησιν τοῦ πλησίον, ὥστε νὰ τοῦ δείξωμε Ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ λύσις τῶν δεινῶν μας, καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου.

Μητροπολίτης
ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ ΤΙΜΙΑΔΗΣ
Γενεὴ

λά, ἀλλὰ καὶ τίποτε. Ἀλλαγὴ χρειάζεται, μᾶς λέγουν, ἀλλὰ νὰ διευδυνθοῦμε πρὸς ποιά κατεύθυνση; Ἀοριστίες, καὶ βερμπαλισμὸς πολὺς, καὶ συνθήματα ἐντυπωσιακὰ ἐτερόκλητα.

Πρωθοῦν, χάριν δημαγωγίας καὶ πολιτικῆς σκοπιμότητος, τοὺς νέους σὲ πρόωρο ταξικὸ ἀγῶνα στὰ Σχολεῖα ἀποσπῶντας τοὺς ἀπὸ τὰ μαθήματα πρὸς ξένα ἐνδιαφέροντα. Μὲ ἀποτέλεσμα, καθηγητὲς καὶ μαθητὲς νὰ γίνουν ἴσοι. Ποιὸς τολμᾷ νὰ διδάξῃ κάτι ἄλλο ἐκτὸς τοῦ προγράμματος; Ποιὸς ἔχει τὸ θάρρος νὰ εἰσδύσῃ στὰ βάθρα τῶν νέων, στὶς καρδιές τοὺς καὶ νὰ τὶς θερμάνῃ; Ἄλλωστε, ἐν ὀνόματι ποιῶν ἀξιῶν δὰ θελήσουν νὰ ἐπηρεάσουν τοὺς νέους.

Ἡ Παιδεία μας ἐπὶ ἓνα σχεδὸν αἰῶνα ὑποφέρει. Δὲν ἔγινε ἄδελ, ἀλλὰ τὸν Θεὸ τὸν περιώρισε μόνον στὴν ξηρὰ καὶ πολλάκις ἀνούσια διδασκαλία τῶν Ὀρθοσκευτικῶν. Ἐν συνεχείᾳ, ὅ,τι ἐκεῖ ὑποτίθεται ἐμάνθαναν, τὰ διέλυαν καὶ ἐκρῆμιζαν ἄλλα μαθήματα. Τὰ παιδιὰ μας δὲν ἔχουν μιὰ ἀναφορὰ ἔγκυρη. Τοὺς λείπει μιὰ ἀσφαλῆς βάση στὴν ἐπίλυση τῶν προσωπικῶν τοὺς προβλημάτων καὶ τῆς ὅλης ζωῆς. Ἀτενίζουν τὸ μέλλον μὲ ἓνα ἄγχος, σὰν νὰ μὴ ὑπάρχῃ Θεὸς καὶ Θεῖα Πρόνοια. Ἡ κοινωνία μας δὲν ἔχει ρίζες. Ὅσες ὑπῆρχαν τὶς ξερρίζωσαν. Δὲν ἔχει πηξίδα. Δὲν ἔχει τιμόνι τὸ πλοῖαριό, φερόμενο ἀπὸ τὰ κύματα, μὲ κίνδυνο νὰ βυθισθῇ. Αὐτὴ ἡ γενεὰ στὸ σύνολο, δὲν ἐγνώρισε ἄλλες ἀξίες ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας. Ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον στρέφεται δι' αὐτὸ στὴν ἐπαγγελματικὴ ἐξασφάλιση καὶ σὲ μιὰ ἄνετη ζωὴ, ὄχι ὅμως ἀνώτερη καὶ μὲ βάθος.

Ἡ εὐθύνη διὰ μία ἔντονη συμμετοχὴ ὄλων μας γίνεται πιὸ αἰσθητή. Χριστιανὸς ἀδέσμευτος ποὺ μένει στὸ περιθώριο, προδίδει τὴν ταυτότητά του. Ἐὰν στὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων Διωγμῶν ἐθεωρεῖτο ἀποστασία νὰ προσφέρεται θυμίαμα στὰ εἶδωλα καὶ στὸν ἡμίθεο Ρωμαῖον Καίσαρα, δὲν εἶναι ὀλιγώτερη προδοσία νὰ ἀνεχώμεθα χωρὶς ἀντίδραση τὴν διαλυτικὴ αὐτὴ πορεία τῆς κοινωνίας. Τὸ Εὐαγγέλιο λόγῳ τῆς φύσεως του, δὲν μπορεῖ νὰ κρύβεται **ὑπὸ τὸν μόδιον**. Χριστιανὸς μὲ κλειστὸ στόμα, μὲ χέρια ἀδρανῆ, χωρὶς μαχητικὴ διάθεση, ἀποτελεῖ παρωδία. Ὁ «ἐπανα-ευαγγελισμὸς» τῆς Εὐρώπης ἀναμένεται ἀπὸ τὸν καθένα μας, χωρὶς ἐξαιρέση. Κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀπουσιάσῃ ἀπὸ τὴν νέα αὐτὴ σταυροφορία. Μὰ κανεὶς ἀπὸ τοὺς μικροὺς μαθητὰς μέχρι τοὺς μεγάλους.

Ὁ ἀρχαῖος Πλούταρχος ἔλεγε διὰ τοὺς συγχρόνους του, *«Σκαιὸν τοῦ πλουτεῖν καὶ ἄλλο μηδὲν εἰδέναι»*, δηλαδή: «Εἶναι θλιβερὸ τὸ νὰ πλουτίζῃς χωρὶς νὰ ξέρῃς τίποτε ἄλλο» (Ὁμήρου Ἠθικά 20 Δ). Αὐτὸ τὸ «ἄλλο», ἢ αὐτὴ ἡ «ἐτερότης» κατὰ τοὺς Πατέρας, προσφέρεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίᾳ καὶ ἀπὸ τὰ μέλη της. Ἐκκλησία δὲ εἶμεθα ὅλοι. Ὅλοι δὲ καλούμεθα διὰ μιὰ ἐξοδο πρὸς συνάντηση τοῦ πλησίον, ὥστε νὰ τοῦ δείξωμε Ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος εἶναι ἢ λύσις τῶν δεινῶν μας, καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου.

Μητροπολίτης
ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ ΤΙΜΙΑΔΗΣ
Γενεύη

δίσατε τοῦ πυρός τούτου τὴν ὀρμὴν, τῆς γαγγραινῆς ταύτης τὴν νομήν, τῆς πικρᾶς ταύτης βλάστης καὶ τοῦ ζιζανίου τὴν φωνήν, τοῦ κατακλυσμοῦ τούτου τὴν φορὰν, τοῦ λοιμοῦ τούτου τὴν φθορὰν...».

Χωρὶς νὰ σχολιάσουμε ὅλες τὶς πλευρὲς τοῦ ἀγωνιστικοῦ αὐτοῦ ἐγγράφου, ἄς ὑπογραμμίσουμε μόνο τὴν πρόταση: **ἀγοράζετε καὶ καίτε τὰ ἄδεια βιβλία!** Νὰ μιὰ προτροπή, ποὺ δὲν ξέρω, ἂν τὴν συναντάει κανεὶς σὲ ἄλλο παρόμοιο ἐγγράφο!

Τότε ἀποφάσισε τὸ Πατριαρχεῖο νὰ στείλει «κατηχητὰς», ὅπως τοὺς ἔλεγαν τότε στὶς ἐπαρχίες τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ἡπείρου. Ξέρουμε τὰ ὀνόματα δύο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀπεσταλμένους, τὸν ἱεροκῆρυκα δάσκαλο Ἰαγᾶπιο τὸν Λεονάρδο καὶ τὸν δάσκαλο Διονύσιο. Ἄν ὅμως δὲν ξέρουμε ἄλλα ὀνόματα, σώζεται ὅμως ἡ πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐπιστολή, ποὺ παρώτρυνε τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς δασκάλους νὰ ποῦν στὸν ὀρθόδοξο λαὸ νὰ φυλάττει τὴν ἀμώμητο πίστη μας, νὰ μὴ παρεκλίνει ἀπὸ τὴ θεία Ἰαλήθεια καὶ νὰ μὴ περιπέσει στὴ φθοροποιὸ πλάνη, ποὺ φάνηκε τώρα μὲ τὰ κηρύγματα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως...

***

Ἄλλὰ δὲν ἦταν μόνο αὐτὴ ἡ «ἐξόρμησις», ἔτσι θὰ τὴ λέγαμε σήμερα, ποὺ ἔγινε τότε. Συγχρόνως κυκλοφόρησαν καὶ βιβλία, ποὺ ζητοῦσαν νὰ ἀνακόγουν τὴν ἐπίδραση τοῦ κακοῦ στοῦ «δοῦλο» Γένος.

Ἄς ἀναφέρουμε μερικά, λιγώτερο, ὅπως εἶπαμε, γνωστὰ βιβλία, ποὺ πρόσφεραν μεγάλες πνευματικὲς ὑπηρεσίες στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα.

Ὁ Πελοποννήσιος **ἱεροδιδάσκαλος Προκόπιος** ἔγραψε καὶ ἐξέδωκε στὴ Βενετία, τὸ 1793, ἓνα δίτομο ἔργο μὲ τὸν τίτλο **Βιβλίον καλούμενον ἔλεγχος κατὰ ἀδέων καὶ δυσσεθῶν**. Σ' αὐτὸ καυτηριάζει τὶς ἄδεις διδασκαλίες, ποὺ τότε πρωτοεμφανίζονταν. Ἐλέγχει καὶ συγχρόνως τονώνει τὴν πίστη τῶν «ἀδελφῶν» του...

Τὸν ἴδιο χρόνο ὁ **Κελεστίνος ὁ Ρόδιος**, ἐξέδωσε στὸ Τριέστι ἓνα μικρὸ βι-

βλίο μὲ τὸν τίτλο «**Ἡ ἀδλιότης τῶν δοκμισοφῶν, ἥτοι ἀπολογία ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν πρὸς ἀναίρεσιν φιλοσοφικῶν τινῶν ληρημάτων**».

Πέντε χρόνια ἀργότερα κυκλοφόρησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχικὸ Τυπογραφεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ ἔργο τοῦ **Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου «Πατρικὴ Διδασκαλία»**. Στὸ βιβλίο τοῦ αὐτοῦ ὁ Ἀνθιμος διακήρυττε «*εἰς τὰς καρδίας πάντων μὲ συντομίαν τοὺς ὀρθοὺς στοχασμοὺς τῆς πίστεώς μας καὶ τὴν ἀπάτην καὶ πλάνην τοῦ διαβόλου, ὅπου καθ' ἐκάστην γενεὰν ἀδιαλείπτως ἀγωνίζεται νὰ πλανᾷ, εἰ δυνατὸν καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς, διὰ νὰ τοὺς κημνίξη ἀπὸ τὴν ὀρθότητα τῶν δογμάτων καὶ νὰ τοὺς ὑποσκελίξη μὲ ἀπάτας, καὶ πλάνης, καθὼς καὶ εἰς τὸν τρέχοντα αἰῶνα δοκιμάζει ὁ πονηρὸς μὲ νεοφανεῖς τρόπους...*».

Ἄξιοζήλευτος ἦταν ὁ ζῆλος τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου νὰ ἐκδέσει στὸ βιβλίο τοῦ «*μὲ συντομίαν τοὺς ὀρθοὺς στοχασμοὺς τῆς πίστεως*». Ἡ Ἀλήθεια, γνησία, ἀνόδευτη ἀντιμετώπιζε τὴν πλάνη!

Τὴν ἴδια ἐποχὴ κυκλοφόρησαν καὶ ἄλλα βιβλία, ποὺ ζητοῦσαν ἀπὸ τὸ ὑπόδουλο ἔθνος νὰ μείνει ὀρθοὸ στὶς δεῖξες ἐπάλληξαι. Δύο βιβλία κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὸν **Βασίλειο**, γιατρὸ καὶ μουσικὸ καὶ ἔφορο τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου. Τὸ πρῶτο μὲ τὸν τίτλο «**Χριστιανικὴ ἀπολογία**» γραμμένο ἀπὸ κάποιον ποὺ κρυβόταν κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «*φιλάδελφος Χριστιανός*» – «*συντεθεῖσα ὑπὸ τινος φιλαδέλφου Χριστιανοῦ*».

Τὸ δεύτερο βιβλίο φέρνει τὸν τίτλο «**Σωτήριος Ὁρμος**». Στὸν πρόλογό του «*τῷ Φιλαναγνώστῃ*» γράφει ὁ Βασίλειος μὲ σαφήνεια τὸ λόγο τῆς συγγραφῆς τους. Τὰ λόγια του εἶναι ἀξία ἰδιαίτερης προσοχῆς: «*Παρατηρῶν τὴν φθορὰν τῶν ἡδῶν τῶν πολλῶν, μάλιστα δὲ τῶν νέων, προχωροῦσαν εἰς τὸ χειρόν, καὶ στοχαζόμενος ὅτι αὕτη ἡ λύπη (ἢ πλάνη) διεδόθη ἀπὸ τὴν σπουδὴν τῶν διεφθαρμένων φιλοσοφικῶν λεγομένων βιβλίων τοῦ αἰῶνος μας, εἰς τὰ ὅποια ὀλεθριῶς δεικνύουσιν οἱ νέοι μεγά-*

λην τὴν κλίσιν, καὶ τὰ ἐκθειάζουν ὡς σοφώτατα, χωρὶς νὰ ἐννοοῦν τὸ μεῦδος των καὶ τὴν ἐκ τούτων ἀπώλειαν τῶν ἠδῶν τους, καὶ ἐκ τούτου ὀλεθριῶς ἀμελοῦσι τὴν σπουδὴν τῆς θείας φιλοσοφίας, μὲ τὸ νὰ καθιδύνωνται εἰς τὸν ἐκκελυμένον τρόπον τῆς ζωῆς, ὁποῦ διδάσκουσι τὰ τῆς ἀπωλείας ταῦτα συγγράμματα... Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ἐγὼ δραζόμενος τὴν ἀδειαν καὶ ἀπώλειαν τοῦ ρηθέντος γένους τῶν γάλλων, ὡς πραγματικὴν καὶ φανεράν ἀπόδειξιν τῆς μεγίστης βλάβης καὶ φθορᾶς τῶν ἀνθρωπίνων ἠδῶν, τῆς προσγινομένης ἐκ τῶν τοιούτων φιλοσοφικῶν λεγομένων συγγραμμάτων, *συνέγραμα τὸ παρὸν βιβλίον...*».

Τοῦτα τὰ λόγια, γραμμένα ἀπὸ ἕνα γιατρὸ καὶ μουσικὸ, φανερώνουν τὸν πόνο του γιὰ τὴ νέα γενιὰ τῆς ἐποχῆς του, καὶ τὸ ζῆλο καὶ τὴν ἀγωνιστικότητά του ἐναντίον τῆς τόσο «φθοροποιοῦ» ἀπιστίας.

Ἄλλ' ἄς γυρίσουμε στὴ συνέχεια τῆς σύντομης αὐτῆς ἔρευνάς μας. Κι ἄς ποῦμε πῶς γιὰ τὴν καταπολέμηση «τῆς πλάνης τοῦ Βολταίρου» ἔχουμε καὶ ἄλλα δύο βιβλία, πού κυκλοφόρησαν στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα.

Τὸ ἕνα τοῦ Κεφαλλονίτη **Μακαρίου Καβαδίου «Λόγος ὁ κατὰ Οὐολταίρου»,** (Λόγος ἐναντίον τοῦ Βολταίρου) πού βγήκε στὴ Βενετία στὰ 1802.

Τὸ ἄλλο, στὰ 1803, εἶναι ἕνα μικρὸ δράμα, ὅπως τὸ χαρακτηρίζει ὁ Μανουὴλ Ι. Γεδεών, μὲ τίτλο «**Τὸ φανάρι τοῦ Διογένους, ἐπιγραφόμενον ἐπάνοδος τοῦ Διογένους.**». Τὸ βιβλίον αὐτὸ γράφηκε ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδριτὴν Ἀγάπιο, πού καταγόταν ἀπὸ τὴν Κῶ. Τὸ στιχοῦρηγμα σατυρίζει τὸν Βολταίρο καὶ ἐπιτίθεται ἐναντίον τῆς διδασκαλίας του.

Νὰ δύο μόνο στροφές ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἔργο:

Βολταίρος: Ἐκαμα ἐγὼ μεγάλα πράγματα κατ' ἐξοχήν
πρῶτον σπὴν ἀποστασίαν
ἐγὼ ἔδωκα γυχήν
πρὸ ἐτῶν ἤδη τοσοῦτων,
ἔσπειρα εἰς τὸν λαὸν
ἕνα πνεῦμ' ἀποστασίας.

Διογένης: Ὅθεν εἶσ' ἀπατεών,
καὶ φθορεὺς καὶ δημεγέρτης,
καὶ πολλὰ κακοποιός,
κι ἐξ αἰτίας σου ἐβλάφθη
ὁ ἀθῶος ὁ λαός...».

Ἦστερα ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ σ' ὅλα αὐτά, σημειώνει ἐπιγραμματικὰ ὁ Μανουὴλ Γεδεών στὸ ἔργο του «Ἡ πνευματικὴ κίνηση τοῦ Γένους κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰώνα»:

«*Λοιπὸν, ἀπὸ τοῦ 1796 πατριάρχαι, ἐπίσκοποι, ἱεροκήρυκες, διδάσκαλοι, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ἐμπνεόμενοι, πάντες εἰργάζοντο νὰ ἀποτρέψωσι τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς ἀποδοχῆς τῶν διδαγμάτων τῶν γάλλων διδασκάλων καὶ κηρύκων τῆς ἐλευθερίας, συγγράφοντες, διδάσκοντες, κηρύττοντες, ἐγκυκλίους, ἐνίοτε βιαίως, ἐκδίδοντες... Βεβαίως οὗτοι πάντες εἶχον τὸν ἐγκέφαλον κατ' ὀλίγους οὐγγίως βαρύτερον τοῦ μυελοῦ τοῦ Κοραῆ, κατακρίνοντες ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τότε κληρικῶν καὶ λαϊκῶν πολεμοῦντας ἰδέας, ἣν εἶχον οἱ γάλλοι...».*

Στὰ σοφὰ τοῦτα λόγια τοῦ Μ. Γεδεών κάθε προσθήκη εἶναι περιττή. Μιὰ καὶ ὁ καθένας μας πού ζοῦμε σὲ τούτους τοὺς δύσκολους καιροὺς, τονώνεται, ἐνισχύεται, σὰν συλλογίζεται πῶς, σὲ ἀκόμα πιὸ ζοφεροὺς καιροὺς, δῶσαν τὸ «παρών» καὶ ἀγωνίσθηκαν ἐναντίον τῆς ἀδείας καὶ τῆς ἀπιστίας, τόσοι γνωστοὶ καὶ **ἄγνωστοι μαχητὲς τοῦ Πνεύματος.**

π. ΙΩΑΝ. ΑΛΕΞΙΟΥ

ΙΔΙΟΤΥΠΑ ΠΡΟΤΕΡΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ

Πρὸ καιροῦ πολὺς ἔγινε θόρυβος περὶ τῆς λεγομένης «Εὐρωπαϊκῆς Ἱστορίας τῆς Εὐρώπης» τὴν ὁποίαν συνέγραψεν ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Ζὰν Μπατιστ Ντιροζέλ κατὰ τὴν ὁποίαν ἠγνόησεν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ Βυζάντιον. Πράγματι κατὰ τὴν συγγραφὴν τῆς Ἱστορίας αὐτῆς ἐπεδίωξεν ὁ Γάλλος Ἀκαδημαϊκὸς νὰ παραβλέψῃ τὰ ἐξοχα τμήματα καὶ φάσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ (αἰγίου, ἀρχαίου, Βυζαντινοῦ καὶ Νεωτέρου) καὶ νὰ ἀγνοήσῃ τὴν συμβολὴν τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ πολιτιστικῆς δημιουργίας διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς Εὐρώπης.

Βεβαίως ὁ οἰοσδήποτε συγγραφεὺς ἔχει τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀπόψεώς του καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκφράσεώς του. Πέραν ὅμως τῶν θέσεων καὶ τῶν πεποιθήσεων ἑνὸς ἱστορικοῦ, διαφαίνονται τὰ ὄχι καὶ τίμια ἐλατήρια μερικῶν Εὐρωπαίων συνεταιρῶν μας ὄχι μόνον διὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν Βυζαντινὸν κόσμον καὶ πολιτισμόν. Ἀκόμη ἢ ἀμφισβήτησις προχωρεῖ καὶ πρὸς τὸν σύγχρονον Ἑλληνισμόν.

Ἄναμφίβολον εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα πρὶν διαπλασθῆ καὶ πρὶν διαμορφωθῆ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, εἶχεν ἐξασκήσει τὴν ὄλην ἐπίδρασίν του καὶ πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Οἱ κατακτηθέντες Ἕλληνες παρὰ τὴν παρακμὴν τοῦ πολιτισμοῦ των καὶ τὴν πτώσιν τῶν ἠθῶν των ἀνοιξαν δρόμον εἰς τὸν ὁποῖον κατετέθησαν τὰ πρῶτα

σπέρματα τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ὑποδοχῆς τῶν Εὐρωπαίων. Πῶς εἶναι δυνατόν οἱ Εὐρωπαῖοι νὰ ἀγνοοῦν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν πάντοτε παρόντες, καίτοι ὀλιγάριθμοι, ὡς δύναιμις πολιτιστικῆς, ὡς ὄντότης ἠθικῆς, ὡς νομοθέτης ἀρχῶν, ὡς γόνιμος παράδοσις; Καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχυρισθῆ κανεὶς ὅτι αὐτὸ δὲν ἰσχύει διὰ τὴν κλασσικὴν Ἑλλάδα μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν Βυζαντινὸν κόσμον. Ὁ κατακτητὴς Ρωμαῖος υἱοθέτησε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ συνεπῶς ὅ,τι διετύπωσεν ὁ Ὀράτιος ἰσχύει διαρκῶς: "Craecca capta ferum victorem cepit et artes intulit in agresti Latio" (Ἡ Ἑλλὰς ἠττηθεῖσα, τὸν σιδηροῦν κατακτητὴν ἐνίκησε καὶ τὰς τέχνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἀγροῖκον Λάτιον).

Καὶ ἄλλοτε ἔχει σημειωθῆ εἰς τὰς στήλας τοῦ περιοδικοῦ «Ἀκτίνες» ὅτι ὁ Βυζαντινὸς κόσμος δὲν εἶναι κόσμος παρακμῆς· ἀποτελεῖ ἄθλον ἱστορικόν, μέγεθος πολιτιστικόν, μοναδικὸν εἰς τὴν Οἰκουμένην. Ἀδιαφιλονεικῆτως σπουδαία εἶναι ἡ θέσις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν διεθνή ἱστορίαν. Τὰ χαρακτηριστικὰ του γνωρίσματα εἶναι εὐρωπαϊκὰ καὶ ἑλληνικά. Ἡ ζῶη καὶ ἡ δρᾶσις τῆς γνωστῆς εἰς τὴν διεθνή ἱστορικὴν ὀρολογίαν Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἔχουν σημειώσῃ τὴν ἀρχὴν των ὡς συνέχεια τῆς ρωμαϊκῆς.

Ἐπικρατεῖ ἢ ἀντίληψις ὅτι τὸ Βυζάντιον ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς Ρώμης.

Ὁ Αὐγουστος Heissenberg φρονεῖ ὅτι τὸ Βυζάντιον: «εἶναι τὸ ἐκχριστιανισθὲν Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους»¹. Ἡ τοποθέτησις αὐτῆ στηρίζεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι, ὅπως τὸ Ἅγιον Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους προήλθεν ἀπὸ τὴν Ρώμην, τοιοῦτοτρόπως καὶ τὸ Βυζάντιον ἐξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ρώμην. Διαφοροποιοῦνται οἱ ἀπόψεις τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ ἄλλων ἐρευνητῶν. «Τὸ Βυζάντιο, πού δημιουργήθηκε κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ πρῶτος Βυζαντινός, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι καὶ ὁ τελευταῖος Ρωμαῖος αὐτοκράτορας, ἀποτελεῖ ἀπὸ τῆ γέννησὶς του ἓνα ἰδιόρρυθμο ἱστορικὸν φαινόμενον: εἶναι ἡ μόνη αὐτοκρατορία, πού δὲν δημιουργήθηκε πάνω στὰ ἐρείπια μιᾶς ἄλλης, ἡ μόνη πού δὲν ἀντιμετώπισε ἀμέσως προβλήματα διαμορφώσεως καὶ ἐξελιξέως ἀλλὰ συντηρήσεως καὶ ἐπιβιώσεως, γιατί εἶναι ἡ πρώτη αὐτοκρατορία πού ὑπῆρχε σὰν κράτος πρὶν ἀκόμη ὑπάρξει σὰν ἔθνος. Καὶ ἀπὸ τῆ στιγμῆ ἀκόμα τῆς γεννήσεώς του μπορούμε νὰ καθορίσουμε τίς δύο ἀρχές, πού εἶναι συχνὰ ἀντιφατικές, πού κυριαρχοῦν σὲ κάθε βυζαντινῆ ἰδεολογία καὶ πολιτικῆ: διατήρηση τῆς ρωμαϊκῆς πολιτιστικῆς κληρονομίας καὶ παράλληλη ἀνάπτυξη τῆς ἐνότητος καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως μέσα στὸν πολυεθνικὸ κόσμον, πού κυβερνοῦσε ἡ Ρώμη καὶ πού κληρονόμησε τὸ Βυζάντιο», σημειώνει ἡ Ε. Γλύκατζη Αhrweler.² Ὁ ἐπιφανὴς βυζαντινολόγος ἱστορικὸς Georg Ostrogorsky σημειώνει: «Ἡ Ρωμαϊκῆ πολιτικῆ θεωρία, ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ Χριστιανικῆ πίστις ἀποτελοῦν τὰ κύρια στοιχεῖα πού καθώρισαν τὴν ἐξέλιξη τοῦ Βυζαντίου. Χωρὶς αὐτὰ τὰ τρία στοιχεῖα εἶναι ἀδύνατο νὰ κατανοήσωμε τὸ Βυζάντιο. Ἡ

σύνθεσις τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὴν Χριστιανικῆ θρησκεία στὸ πλαίσιο τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὀδήγησε στὴ γένεσις τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου φαινομένου, πού ὀνομάζομε βυζαντινῆ αὐτοκρατορία»³.

Ἀπὸ διαφόρους ἄλλους ἱστορικοὺς τὸ Βυζάντιον θεωρεῖται ὡς θλιπτικὴ συνέχεια καὶ ἐλαττωματικὴ ἐξακολούθησις τοῦ πολυδύνου βίου τοῦ παρηκμακότος Ρωμαϊκοῦ κράτους.

Ἐκατὸ πενήντα χρόνια ἕως διακόσια πρὶν ἀπὸ σήμερον ἡ ἔννοια τοῦ Βυζαντίου καὶ παντὸς τοῦ βυζαντινοῦ ἦταν ταυτόσημη μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς παρακμῆς, ἔννοια ἰσοδυναμοῦσα, πρὸς καταστάσεις μηχανοραφιῶν καὶ ἐπαναστάσεων. Ὁ Βολταῖρος εἶχε διατυπώσει τὴν φράσιν: «ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία, ὑπῆρξε τὸ ὄνειδος τῆς Γῆς». «Ποία ἱστορία, ἔλεγεν, ἀφανῶν ληστῶν, τιμωρομένων διὰ τὰ ἐγκλήματα τῶν ἐν δημοσίῳ χώρῳ δύναται νὰ εἶναι φοβερωτέρα καὶ ἀηδεστέρα;»⁴.

Ἡ νεωτέρα ἱστορικὴ ἐπιστήμη μὲ τὴν πολυσχιδῆ καὶ πολύτροπον διακλάδωσιν τῶν ἐρευνητῶν τῆς εἰς τὸ κράτος, τὴν ὀργάνωσιν, τὴν διοίκησιν, τὴν οἰκολογίαν, τὴν παιδείαν, τὴν λογοτεχνίαν, τὴν τέχνην καὶ λοιπὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ κατῴρθωσε κατόπιν ἐπιπόνων καὶ ἐπιμόνων προσπαθειῶν καὶ μελετῶν νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν πλάνην αὐτὴν καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου καὶ κράτους εἰς διάστημα πλεόν τῶν ἑκατὸ ἐτῶν.

Ὅμως θὰ εἶναι δυνατόν νὰ θέσῃ κανεὶς κάποια ἐρωτήματα καὶ νὰ διατυπώσῃ τὴν εὐλογον ἀπορίαν: Πῶς συμβαίνει τὸ Βυζάντιον νὰ ἔχη προκαλέσει

τόσας παρεξηγήσεις και ἀμφισβητήσεις; Διὰ ποῖον λόγον μερικοὶ ξένοι ιστορικοὶ ἐστάθησαν μὲ τόσον σκεπτικισμόν ἀπέναντι μιᾶς αὐτοκρατορίας χιλίων καὶ πλέον χρόνων; Ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Ἐδ. Γίβσον (Edward Gibson 1737-1794) συνεπεῖα τοῦ θρησκευτικοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ προκαταλήψεως τοῦ 18ου αἰῶνος ἀντίκρουσε τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν ὡς πτώσιν καὶ παρακμὴν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Πολλοὶ καὶ σήμερα ἀκόμη ἀμφισβητοῦν τὴν ἑλληνικότητα τοῦ Βυζαντίου, ἀρνοῦνται τὴν προσφορὰν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ δὲν παραδέχονται τὴν ἐξαιρετικὴν πνευματικὴν του φυσιογνωμίαν.

Τοιοτοτρόπως παρὰ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων καὶ τὴν μαρτυρίαν πλέον τῆς συμβολῆς τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου εἰς τὸν παγκόσμιον πολιτισμόν, προκύπτει ἡ ἀνάγκη διὰ τὴν ἀποσαφήνισιν μερικῶν σημείων καὶ τὴν προβολὴν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου.

Ἡ προσπάθεια αὐτὴ καὶ πάλιν ἡμπορεῖ νὰ διασκεδάσῃ δυσμενεῖς κρίσεις καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν σημαντικὴν καὶ σπουδαίαν εἰσφορὰν τῆς βυζαντινῆς περιόδου.

Τὸ Βυζάντιον, ἡ πολιτεία του, ἡ πνευματικὴ του ζωὴ, ἡ δομὴ τῆς κοινωνίας του ἔχουν, εἶχον δημιουργήσῃ κάποιον κενὸ εἰς τὴν ἐρμηνείαν του διὰ δύο σπουδαίους λόγους: πρῶτον διότι ἡ παλαιότερα ἔρευνα εἶχε ἀκολουθήσῃ κάποιους σφαλεροὺς δρόμους, προσανατολισμοὺς ἢ καὶ ὑπηρετοῦσε προκαταλήψεις καὶ δευτέρον τὸ ὅλον πλέγμα τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου ἐμφανίζεται πολὺ πλευρον καὶ πολυσύνθετον. Ἡ ἐκδοχὴ καὶ ἡ πραγματικότης αὐτὴ, παρωχημένη ἤδη, ἐπηρέασε, ὡς μὴ ὄφειλε, τοὺς Εὐρωπαίους ἐταίρους μας μὲ ἐπὶ κεφα-

λῆς τὸν Γάλλον ἱστορικὸν Ζὰν Μπατιστ Ντιροζέλ, ὥστε εἰς τὴν ὑπὸ ἐκδοσιν «εὐρωπαϊκὴν ἱστορίαν» νὰ ἀγνοήσῃ καὶ τὸ Βυζάντιον. Καὶ ἀτυχῶς ἡ ἀδικία αὐτὴ ἢ ἱστορικὴ τελεῖ, ἐτελοῦσε ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων μέχρι πρό τινας.

Ἐν πᾶσῃ περιπτώσει ἡ ἀπόπειρα διευκρινίσεως τῶν θεμάτων ἐρμηνείας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ πολιτισμοῦ ἀποδίδει τὰ ἀκόλουθα συνοπτικῶς γνωρίσματα του:

Ἐξ ὄλων σχεδὸν τῶν ἐγχειριδίων τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας προκύπτουν αὐτὰ τὰ γνωρίσματα.

α) Ἀξίζει καὶ πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ὁ βυζαντινὸς κόσμος καὶ πολιτισμὸς δὲν εἶναι κόσμος παρακμῆς καὶ καταπτώσεως. Πῶς εἶναι δυνατὸν ἓνα κράτος ποὺ ἐξῆσε πλέον τῶν χιλίων χρόνων, νὰ θεωρῆται ὡς παρακμὴ καὶ κατὰπτωσις, ἀφοῦ ἀντιμετώπισε ποικιλῶν βαρβάρους, ἐξεχριστιάνισε καὶ ἐξεπολίτισε τεράστιον ὄγκον λαῶν ἀπολιτιστῶν καὶ μᾶς ἐκκληροδότησε τὴν πνευματικὴν περιουσίαν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. «Τὸ Βυζάντιον εἶναι καὶ ἓνας φάρος τῶν ἐθνῶν. Ἐνας πνευματικὸς φάρος, ποὺ ἀκτινοβολεῖ τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας, τὰ ἥθη, τὴν πίστιν καὶ τὸν πολιτισμόν εἰς τὰ ἔθνη. Ἡ ἐκπολιτιστικὴ καὶ ἱεραποστολικὴ δράσις τοῦ Βυζαντίου διαρκεῖ, ὅπως καὶ ἡ κηρυκτικὴ, χίλια ἔτη καὶ ἐκτείνεται πρὸς βορρᾶν, πρὸς νότον, πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμᾶς»⁵.

β) Ὡς μέγας καὶ σημαντικὸς πολιτισμὸς ὁ Βυζαντινὸς ἔχει μίαν ἰδιοτυπίαν νὰ ἐπεκτείνεται εἰς τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον μὲ ἀφομοιωτικὰς ἰκανότητας· δανεῖζεται στοιχεῖα ἀπὸ Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν· αὐτὰ ὁμοῦς τὰ ἀποτυπώνει, τὰ μετασχηματίζει καὶ μὲ τὴν σφρα-

γῖδα τοῦ πνεύματός του.» Καὶ ἡ μαρξιστικὴ ἀκόμη ἱστοριογραφία ἀναγνωρίζει τὸ Βυζάντιον· σχετικῶς ἀναγράφεται: «Τὸ Βυζάντιον, ἦταν στὴν ἀρχὴ ρωμαϊκὸ κράτος, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ποῦ ἦταν θεματοφύλακας καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, μετατράπηκε βαθμιαία σὲ ἑλληνικὸ κράτος. Γι' αὐτὸ ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὡς ἓνα βαθμὸ καὶ ἱστορία τῆς Ἑλλάδας καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς στὴν τελευταία περίοδο τῆς δουλοχτητικῆς κοινωνίας καὶ στὸν Μεσαίωνα»⁷. Ὁ Μάρξ εἶχε χαρακτηρίσει τὸ Βυζάντιον ὡς «ἓνα κράμα τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Ἀσιατικῆς βαρβαρότητος»⁸. Ἡ θέσις αὐτὴ ὁμῶς δὲν ἀντέχει σήμερα εἰς συζήτησιν σοβαράν.

γ) Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἔχει διεθνή σημασίαν, διότι ἔχει δεχθῆ στοιχεῖα ἑλληνικά, ρωμαϊκά καὶ ἀνατολικά ἀναντιρρήτως. Ἀλλὰ οὔτε ἡ Ρώμη οὔτε γενικῶς ἡ Δύσις, οὔτε ἡ Ἀνατολὴ ἤμποροῦν νὰ διεκδικήσουν τὴν πατρότητα τοῦ Βυζαντίου· δὲν συνθέτουν τὸ κύριον γνώρισμά του. Ἦδη τὸ Βυζάντιον ἔχει πολιτογραφηθῆ ὡς ἑλληνικὸν καὶ τοιουτοτρόπως μελετᾶται καὶ ἱστοριογραφεῖται. Ὁ ἐν γένει πνευματικὸς βίος τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου κινεῖται καὶ ἐπηρεάζεται ἀπὸ δύο συντελεστές: τὸν Ἑλληνισμόν καὶ τὸν Χριστιανισμόν. Ἡ σκέψις καὶ ἡ παιδεία τῶν Βυζαντινῶν, ἡ νοοτροπία καὶ ἡ συμπεριφορὰ διαπλάσσονται καὶ φωτίζονται ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς πόλους. Ἡ τυχὸν διαπίστωσις κάποιων ἀνατολικῶν καὶ ἀσιατικῶν ἐπιδράσεων μαρτυρεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἔρχονται κυρίως διὰ μέσου τῆς Ρώμης καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων. Ὅλα τὰ ἱστορικὰ ἔργα περὶ Βυζαντίου ὁμιλοῦν διὰ τὴν ἔντονον παρουσίαν τοῦ ἑλληνι-

κοῦ στοιχείου εἰς αὐτό: «Εἶναι τόσο ἐπιβλητικὴ ἡ παρουσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ Βυζάντιον, ὥστε νὰ διερωτᾶται κανεὶς τί θὰ ἦταν τὸ Βυζάντιον ἢ καλύτερα ἂν θὰ ἦταν Βυζάντιον, χωρὶς τὸν Ἑλληνισμό, τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὴν Ἑλληνικὴ παιδεία...»⁹.

Ὁ ὄρος «Βυζαντινὸς» εἶναι νεολογισμὸς ὡς γνωστόν. Τὸν ἐχρησιμοποίησε ὁ Ἱερώνυμος Wolt ἀπὸ τὸ 1562, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν καθιέρωσε εἰσηγηθεὶς τὸν τίτλον: "Corpus Byzantinae Historiae". Ὁ Ph. Labbe, ἰδρυτὴς τῆς Βυζαντιδὸς τοῦ Λούβρου υἱοθέτησε τὸν ὄρον αὐτὸν διὰ προλόγου, τὸν ὁποῖον προέταξε εἰς τὸ ἔργον μὲ τὰς φράσεις: "De Byzantinae historiae scriptoribus...". Τὸ ἔτος 1680 ὁ Κάρολος Du Cange μὲ τὸ ἔργον του, ποῦ φέρει τὸν τίτλον: "Historia Byzantina" καὶ τὸ ὁποῖον διαπραγματεύεται τὴν ἱστορίαν τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως συντελεῖ εἰς τὴν ὀριστικὴ καθιέρωσιν τῶν ὄρων Βυζαντινὸς – Βυζάντιον. Ὁ Ἀδ. Κοραῆς χρησιμοποιοῖ τοὺς ὄρους Βυζαντινὴ Ἱστορία (1805) καὶ Βυζαντινὸς Ἑλληνισμός. Ἐπίσης ὁ Σπ. Ζαμπέλιος ἔγραψε τὸ ἔργο: «Βυζαντιναὶ μελέται» (περὶ τῶν πηγῶν τῆς νεοελληνικῆς ἐθνότητος ἀπὸ τοῦ Η' ἄχρι Ι' ἑκατονταετηρίδος. Ἐν Ἀθήναις 1857). Ἐπομένως οἱ ὄροι Βυζάντιον καὶ βυζαντινὸς ἐπεκράτησαν ὀριστικῶς καὶ ἐσήμαινον τὴν Ἑλληνικὴν Μεσαιωνικὴν Αὐτοκρατορίαν μὲ ἔδραν τὴν Ἑλληνοποιοῦν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ ἑλληνικότης τοῦ Βυζαντίου δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθῆ σήμερα. Μὲ ὀξυδέρκειαν ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος εἶχεν ἐνσωματώσει εἰς τὴν «Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» αὐτὴν τὴν Ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ὁ Σπ. Λάμπρος τὴν

περιέλαβεν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος (1886-1908). «Δὲν ἔχει σημασίαν ἂν ἡ Βυζαντινὴ Ἱστορία ἔχει τὸν ὄρον Ἐνατολικὸν Ῥωμαϊκὸν Κράτος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, λέγει ὁ ἔθνικὸς ἱστορικός, ὅτι ὁ Μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς δικαιούται νὰ φέρῃ τὸ (ὄνομα) τοῦτο (τῶν Ἑλλήνων) τοῦλάχιστον ὅσον ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς. Ἐν τῇ πεποιθήσει δὲ ταύτῃ ἀρχόμεθα τῆς ἐξιστορήσεως τῶν περιπετειῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀπὸ τῆς πέμπτης μέχρι τῆς δεκάτης τρίτης ἑκατονταετηρίδος»¹⁰.

Μέσα εἰς τὸ πλαίσιον λοιπὸν τῆς καθολικῆς ἱστορίας ἔχει ἀποκαλυφθῆ καὶ ἔχει καταδειχθῆ ἡ διεθνὴς σημασία τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, ἡ πνευματικὴ προσφορὰ μὲ ἑλληνικόν, χριστιανικόν χαρακτῆρα καὶ μετὰ τινων ἐπιδράσεων Ἐνατολῆς καὶ Ῥώμης. «Καταλύτης ὄλων τῶν διαφορότροπων στοιχείων τοῦ βυζαντινοῦ πολιτιστικοῦ ἀμαλγάματος στάθηκε ὁ Ἑλληνισμὸς... Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἡ γλῶσσα εἶχαν κατακτήσει τὴν πρωτεύουσα καὶ τίς πόλεις τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Ἐνατολῆς... τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἐφεσος, ἡ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ καὶ ἡ Νικομήδεια καὶ ἡ Νίκαια, ἐνδυναμωμένα ἀπὸ τὸ πολιτικὸν γεγονός ὅτι μετατέθηκε τὸ κέντρο βάρους τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἐνατολήν, ἐνίσχυαν καὶ μετέδιδαν συνεχῶς τὴ λάμψη τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος»¹¹. Ὁ G. Ostrogorsky ἀναφέρει: «...Τὸ Βυζάντιο διέθετε ἐνδογενεῖς δυνάμεις γιὰ τὴν βαθειὰ κοινωνικὴ πολιτικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀνανέωσίν του»¹².

Ἡ ἐπικοινωνία Βυζαντινῶν καὶ Ἐνατολικῶν καὶ Δυτικῶν εἶναι δεδομένη. Ἐπιδράσεις ἀνατολιτῶν, συριανῶν, περσικῶν, αἰγυπτιακῶν καὶ ἀλεξανδρι-

νῶν στοιχείων ὑπῆρξαν εἰς δευτερευόν ἐπίπεδον. Ποτὲ δὲν ἐπέτυχαν νὰ ἀλλοιώσουν τὴν βυζαντινὴν νοοτροπία. Τὸ Βυζάντιον ἔχει καίριον ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἐδέχθη ἀλλὰ καὶ ἐξήσκησεν ἐπιδράσεις: «Διγενὴς ὁ Ἀκρίτας εἰς τὴν προέλευσιν, ἀλλὰ εἰς τὸ χαρακτῆρά του ὁμοιάζει τοῦ Ἰησῆ καὶ ἀκόμη περισσότερο τοῦ Ἡρακλῆ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐχει ἀποβεῖ κατ' ἐξοχὴν σύμβολο τῆς Ἑλληνικῆς ἔθνικῆς ὑπόθεσης καὶ τῶν ἀγῶνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ εἶναι σήμερα θέμα ἑλληνικῶν τραγουδιῶν»¹³.

Συνάγομεν, λοιπόν, ὅτι τὸ Βυζάντιον ἐνῶ κατ' ἀρχὴν ἦτο Ῥωμαϊκὸν κράτος, ἐφ' ὅσον ἐφαίνετο ὡς συνέχεια τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ κόσμου καὶ ἐνῶ ἐφάνη ὅτι ἐπέδρασε καὶ ἡ Ἐνατολή, ἐν συνεχείᾳ μὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐγένετο ἑλληνικὸν κράτος· μὲ τὴν πνοὴν τῆς Ὀρθοδοξίας ὑπῆρξε ἑλληνοχριστιανικόν. Πράγματι «ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἐγκαινιάστηκε ὡς Ῥωμαϊκὸ πολιτικὸν σύστημα καὶ ὡς λατινικὸ γλωσσικὸ καθεστῶς. Μέσα σὲ ἐλάχιστο διάστημα χρόνου, τὸ Ἑλληνικὸ Γένος, ὑπόδουλο στοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ πεντακόσια περίπου χρόνια, πραγματοποιεῖ ἕναν ἱστορικὸ ἀθλοὺν ποὺ δὲν συγκρίνεται μὲ τίποτε ἀνάλογο εἰς τὸν κόσμον. Χωρὶς νὰ ἐξεγερθεῖ καὶ νὰ ἐπαναστατήσῃ, μὲ μοναδικὰ ὄπλα τὸ πνεῦμα καὶ τὴ γλῶσσα, μετατρέπει ὁμαλὰ καὶ ἀβίαστα τὸ Ῥωμαϊκὸ κράτος, ποὺ δὲν ἔπαυσε νὰ ὀνομάζεται «Ῥωμαϊκὸ» καὶ ὡς τὴν πρῶτην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σὲ κράτος ἑλληνικόν»¹⁴.

Ἀσφαλὲς κριτήριον διὰ τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ Βυζαντινοῦ εἶναι ἡ ἀντιπαραβολὴ του μὲ τὴν σύγχρονον Εὐρώπην, τὴν Εὐρώπην τοῦ Μεσαίωvus. Ἡ εἰκόνα τῆς τότε Εὐρώ-

πης ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν, ἀπετύπωνε τὴν πραγματικότητα μιᾶς ἡπείρου χωρὶς πολιτισμὸν καὶ παιδείαν, μὲ ἀνύπαρκτον δίκαιον καὶ ἐλευθερίαν. Τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου ἐπείχε θεσιν θεοῦ δικαίου.

Τὸ Βυζάντιον παρὰ τὰ σκιερὰ του σημεῖα ἐκτελεῖ, ἐξετέλεσε τὸ χρέος τους. Ἀποβαίνει προπύργιον πολιτισμοῦ· ἐνεστερνίσθη τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν· ἐκαλλιέργησε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Διεφύλαξε τοὺς ἀρχαίους πνευματικούς θησαυρούς καὶ δι' αὐτοῦ ἀνοίγεται ὁ δρόμος πρὸς τὸν νεώτερον ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Γῆ ὀφείλει πολλὰ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ τὸν πολιτισμὸν του. Ποικιλώνυμοι λαοὶ Γότθοι, Ἀραβες, Ἀβαροι, Νορμανδοί, Ρῶσοι, Πέρσαι, Βούλγαροι, Σέρβοι, Τοῦρκοι καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐλκύονται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς. «*Ἐνα κράτος μὲ τόση ζωτικότητα μὲ τέτοιο πολιτισμό, φυσικὸ ἦταν νὰ ἀσκήσῃ μεγάλην ἐπίδραση στοὺς συγχρόνους λαοὺς. Κι ἡ ἐπίδραση αὐτὴ ἦταν πραγματικὰ μεγάλη καὶ εὐεργετικὴ. Ἡ ἑλληνικὴ, χριστιανικὴ, καὶ ἐθνικὴ ἀκόμη, φιλολογία βοηθεῖ τὴ δημιουργία νέων φιλολογιῶν στὴν Ἀνατολή*»¹⁵.

Διὰ μίαν περισσότερον ἀντικειμενικὴν ἐκτίμησιν τῶν συστατικῶν στοιχείων τοῦ Βυζαντίου ἀπαιτεῖται νὰ μνημονευθοῦν συνοπτικῶς. Ποῖα εἶναι; α) Ἡ μετάθεσις τοῦ βάρους ἀπὸ τὴν Δύσιν εἰς τὴν Ἀνατολήν β) Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἰσοτιμίας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας μὲ τὰ ἄλλα θρησκευόμενα καὶ ὕστερα ἡ καθιέρωσις τῆς ὡς ἐπισήμου. γ) Ἡ ἐπίδρασις τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας δ) Ἡ μεταφορὰ τῆς ἔδρας τοῦ κράτους εἰς τὸν Βόσπορον, ὅπου ἡ σφαῖρα ἐπιρροῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι βεβαία καὶ ε) Ἡ πραγμάτωσις μεταρρυθμίσεων καὶ

ἀλλαγῶν εἰς τὴν κρατικὴν καὶ κοινωνικὴν δομὴν τῆς αὐτοκρατορίας¹⁶. Μέσα εἰς αὐτὸ τὸ πλαίσιον θὰ πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἡ ὅλη φυσιογνωμία τοῦ Βυζαντίου.

Εἶναι ἀληθές ὅτι μέσα εἰς τὸ σῶμα τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου παρατηροῦνται ἀντιθέσεις, διαπιστώνονται ἀνόμοια στοιχεῖα πολὺ ἐκδηλα, πού σκανδαλίζουν τοὺς ἱστορικοὺς καὶ ὄσους καταγίνονται μὲ τὴν μελέτην τῶν Βυζαντινῶν. Ὅποτε διατυπώνονται διάφοροι προβληματισμοὶ δίκαιοι ἢ ἀδικοὶ καὶ κρίσεις κάποτε δυσμενεῖς.

Πράγματι εἰς τὴν βυζαντινὴν περίοδον περιλαμβάνονται διάφορα, ἀντιφατικὰ ἴσως στοιχεῖα· καὶ αὐτὰ εἶναι: Ἡ πίεσις τοῦ δόγματος καὶ ἡ αἵρεσις — πού εἶναι ἡ διαστροφή τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας. Σειρὰ ὅλην ραδιοουργιῶν, μηχανοραφιῶν καὶ συνωμοσιῶν συνάμα καὶ χριστιανικὴ ἀπλότης, φανατισμὸς καὶ ἀργολογία· ἡ δολοφονία ὡς μέσον ἀναδείξεως (τοῦτο τὸ φαινόμενον παρουσιάζεται ἐπαναλαμβανόμενον εἰς πολλοὺς βασιλεῖς καὶ κυρίως εἰς τὴν καθ' ὅλα ἔνδοξον Μακεδονικὴν δυναστείαν)· ἡ αὐλοκολλακεία καὶ ἡ ἔξαρσις πρὸς τὸ θεῖον· ὁ ἥρωισμὸς καὶ ἡ συνωμοτικότης συνυπάρχουν εἰς τὸν Βυζαντινὸν κόσμον. Ὅμως ἀπὸ τὰ ἀνόμοια καὶ ἑτερόκλητα αὐτὰ στοιχεῖα καὶ γνωρίσματα ἐπήγασαν ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ τέχνη, ἡ ποίησις καὶ ἡ μελωδία, ἡ ἐπιστήμη, ἡ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ ἀπροκατάληπτος ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἔχει δικαίως πλῆρως τὸ Βυζάντιον: «*τὸ ὅποιον διήνησε τοιοῦτον ταραχώδη βίον καὶ ὅπερ ἴστατο εἰς τὸ μέσον δύο κόσμων, ὡς τελευταία σκοπιὰ τῆς Εὐρώπης εἰς τὰ κράσπεδα τῆς χαώδους Ἀνατολῆς*»¹⁷.

Ἡ Τουρκοκρατία καὶ ἡ Ἀναγέννησις, οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικανικῆς Ἠπείρου εὐρίσκουν τὰς ρίζας των εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐκεῖ δὲ ἀνακαλύπτουν καὶ ἐντοπίζουν τὸ ὑπόβαθρον τῶν μεταγενεστέρων ἀνελιξέων. Τὰ ποικίλα ὡστόσοσον στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συνθέτουν τὸν κορμὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου ἀπαιτεῖται νὰ διερευνηθοῦν εἰς ἰδιαίτερα κεφάλαια προσεχῶς, ὥστε νὰ ἀποτιμηθῇ ἡ ἀξία του εἰς τὸ ὅλον ἱστορικὸν προσκῆνιον τοῦ Μεσαίωνος καὶ μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου καὶ νέου ἱστορικοῦ βίου.

Πολλοὶ ὁμιλοῦν καὶ διατείνονται ὅτι ὁ Μεσαίων ὑπῆρξε σκοτεινὸς καὶ ὅτι μέσα εἰς αὐτὸν ὑπῆρξεν ὁ Βυζαντινὸς κόσμος. Δὲν ἔχουν ἔτσι τὰ πράγματα. Τὴν ἀπάντησιν δίδει ὁ Karl Roth σημειώων: «Μὲ τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν, μὲ τὴν διπλωματίαν του, τὸν πολιτισμὸν του καὶ τὴν πνευματικὴν του καλλιέργειαν στάθηκε τὸ Βυζάντιον ὡς τις ἀρχὲς τοῦ 13ου αἰῶνος στὴν κορυφὴν τῆς Εὐρώπης. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἦταν γιὰ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἡ πρώτη δύναμις τοῦ κόσμου»¹⁸.

Ἐπισημασθέντος τοῦ ὅτι ὁ Σπυρ. Ζαμπέλιος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ τριπλοῦ χαρακτήρος τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας «Τὸν Μεσαίωνα τὸν ἑλληνικόν, γράφει, οἰκονομοῦσι τρεῖς κεφαλαιώδεις ἀρχαί. Α. Ἡ ἀρχὴ τῆς ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας καὶ πολιτικῆς ἐνότητος. Β. Ἡ ἀρχὴ τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἢ τῆς Θρησκευτικῆς ἐνότητος καὶ Γ. Ἡ ἀρχὴ τῆς Ἀττικῆς παιδείας, ἢ γουν ἢ τῆς ἐθνικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐνότητος. Ὁ Ἀττικισμὸς, ὁ Ρωμαϊσμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, ἡ τριπλῆ ψυχὴ τοῦ Μεσαίωνός μας»¹⁹.

★ ★ ★

Ἴσως μερικοὶ νομίζουν ὅτι τὸ Βυζάντιον εἶχε στατικὸν καὶ θεοκρατικὸν ἀπλῶς χαρακτῆρα καὶ ὅτι εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶχε τὴν δέουσαν συμβολὴν του. Ἴσως μόνον μίαν πνευματικὴν κληρονομίαν τῆς ἀρχαιότητος ἐξησφάλισε καὶ τίποτε περισσότερον. Ἐξεπεράσθη αὐτὴ ἡ ἀντίληψις πλεον σήμερον. «Σήμερον γνωρίζομε ὅτι ἔχομε νὰ κάνομε μ' ἓναν πολύμορφον πολιτισμὸν, πλούσιον σὲ πολιτιστικὰ ἐπιτεύγματα, μὲ δυναμικὴ κοινωνικὴ ἐξέλιξις, μ' ἓνα σταθερὸν δράμα ζωῆς καὶ προοπτικῆς τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἱκανὸν νὰ ἀναπροσαρμόζει τις ἀρχὲς του στὶς ἀπαιτήσεις μιᾶς ὁλοένα μεταβαλλόμενης πραγματικότητος»²⁰.

Καταφαίνεται σαφῶς ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ Βυζαντίου συνεδέθη μὲ τὸν Ἑλληνισμὸν, ἐφ' ὅσον δυναμικὸν καὶ κυρίαρχον στοιχεῖον μέσα εἰς τὸν χρόνον, ὅπου ἀνεπτύχθη, ἦτο τὸ ἑλληνικὸν ἀπὸ ἀπόψεως ἐθνολογικῆς καὶ πολιτιστικῆς. Ὁ βυζαντινὸς Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ ἱστορία συνδέει ἀρρήκτως τὸν Ἀρχαῖον κόσμον καὶ τὸν Νεώτερον Ἑλληνισμὸν. Τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ φαινόμενον μακρὸν καὶ διαρκὲς πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοηθῇ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους Εὐρωπαίους συνεταίρους μας; Τὸ κυριώτερον γνώρισμά του εἶναι ὁ Χριστιανισμὸς. Ὄντως «ὁ βυζαντινὸς Χριστιανισμὸς δὲν ἦταν μόνον ἓνας δογματικὸς Χριστιανισμὸς, ποὺ εἶχε ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τις ἐμπειρίες τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πραγματικὰ ὅλη ἡ θρησκευτικὴ σκέψις στὸ Βυζάντιον, κατέστησε ἀπόλυτα σαφὲς ὅτι τὸ δόγμα ἀναμενόταν νὰ παρακινήσει τοὺς πιστοὺς σὲ καθημερινὰς ἐμπειρίας καὶ νὰ τοὺς ὀδηγήσει νὰ κάνουν πράξιν ὑπεύθυνη τὸ Χριστιανισμὸν.

Ὁ βυζαντινὸς Χριστιανισμὸς ἦταν προσιτὸς σὲ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀλλάξε πολλῶν τῆ ζωῆ... ἦταν δεμένη μὲ τὴν προσωπικὴ ἐμπειρία καὶ τὴν ἠθικὴ ψυχολογία ὄλων τῶν πιστῶν ὄλων τῶν αἰώνων» σημειώνει διαπρεπῆς καθηγητῆς καὶ κληρικός.²¹

Εἶναι γεγονός ὅτι τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ λαοί, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὸν φωτεινὸν δρόμον του, ὑπετάχθησαν κάποτε εἰς ἄλλα ἔθνη, ὅπως εἰς τοὺς Ὁθωμανοὺς. Ὅμως ἡ ὑποταγὴ τῶν ἦταν μόνον πολιτικὴ. Ἡ πολιτιστικὴ καὶ πνευματικὴ ἀκτινοβολία τοῦ Βυζαντίου δὲν ἀπεσβέσθη ποτέ. Αὐτὴ ἐκάλυψε καὶ τὴν Εὐρώπην.

Συνεπῶς ἡ πνευματικὴ εἰσφορά του εἶναι ἐξαιρετικὴ καὶ σπουδαία εἰς τοὺς σημερινοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, τὴν ὁποῖαν ἀφυπνιζόμενοι ὀφείλουν νὰ ἐννοήσουν οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες πολιτικοί, ἐπιστήμονες, συγγραφεῖς, λόγιοι, κληρικοὶ κ.λ.π.

Εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναβαπτίζομεθα εἰς τὴν ἱστορικὴν μας παράδοσιν καὶ μάλιστα τὴν Βυζαντινὴν μὲ τὰ ἰδιότυπα καὶ λαμπρὰ προτερήματά της. Οἱ ξένοι ἐνδεχομένως νὰ μὴ γνωρίζουν τὴν ἱστορίαν μας – αὐτὸ ἀμφίβολον εἶναι – ἀλλ' οἱ δικοὶ μας ἱστορικοί, πολιτικοί, ἀκαδημαϊκοί, ἐπιστήμονες καὶ ἄλλοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ἀναλάβουν τὰς εὐθύναις των. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πράξουν τὸ ἀντίθετον. Εἶναι χρέος καὶ καθῆκον των.

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

1. Δ.Λ. Ζακυνθινού: «Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία (324-1071), Ἐν Ἀθήναις σελ. 9.
2. Ε. Γλύκαντζη-Αhrweler: «Διαμόρφωση, ἐξέλιξη καὶ παρακμὴ τοῦ Βυζαντίου» «Ἐποπτεία» 1982 σελ. 372.
3. Geor. Ostrogorsky: «Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους» τόμ. Α' – Ἀθήναι 1978, σελ. 84.
4. Δ.Ν. Ζακυνθινού: «Τὸ Βυζάντιον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως» (Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν) ἔτος ΚΗ' Ἀθήναι 1958 σελ. 367.
5. Ἡλ. Μαστρογιαννοπούλου: «Βυζάντιον» (ἔκδ. «Ζωῆς» 1967, σελ. 6-7).
6. Δ.Ν. Παπαθανασοπούλου: «Ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ ἑλληνικὴ πνευματικὴ ἐποποιία», «Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή» (Ἰούλιος 1990, σελ. 169).
7. Τ. Μαμάτση: «Ἱστορία τοῦ Βυζαντίου», β' ἔκδοσις, Ἀθήνα 1982, σελ. 11.
8. Levchenko: «Ἡ Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας», ἔκδ. Ἀναγνωστίδη, Ἀθήναι, σελ. 131.
9. «Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους» (Παν/μίου Καίμπριτζ, σελ. 2)
10. Κ. Παπαρρηγοπούλου: «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους», τομ. Γ', σελ. 20.
11. Γ. Καραγιαννοπούλου: «Τὸ Βυζαντινὸ Κράτος», (ἔκδ. «Ἐρμῆς», Ἀθήναι 1983, σελ. 12)
12. C. Ostrogorsky: «Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους», τόμ. Α', Ἀθήναι 1985, σελ. 159.
13. Ι.Ν. Παπαϊωάννου: «Ἱστορικὲς Γραμμῆς», τόμ. Β' 1985, σελ. 206.
14. Π. Κανελλοπούλου: «Δοκίμια καὶ ἄλλα κείμενα σαράντα πέντε ἐτῶν» (1935-1980). Ἐκδ. Ἐγνατία 1980, σελ. 161.
15. Γ. Βερίτη: «Ἄρθρα καὶ μελέται»: Ἐκδόσεις «Δαμασκός» (Ἀθήναι 1958, σελ. 129)
16. Γ. Καραγιαννοπούλου ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 14.
17. Μ. Παναγιωτοπούλου: «Αἱ βυζαντιναὶ σπουδαὶ καὶ ἡ βυζαντινὴ τέχνη», «Ἐπιτομὴ τῆς παγκοσμίου Ἱστορίας», ἔκδ. «Πρωίας» Ἀθήναι 1935, σελ. 51.
18. Karl Roth: «Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ» (Μετάφρασις Ν. Γ. Σβορώνου, Ἀθήναι 1949, σελ. 7).
19. Σ. Ζαμπελίου: «Βυζαντιναὶ Μελέται», Ἀθήναι 1857, σελ. 688.
20. Β. Φειδᾶ: «Βυζάντιον», Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς, τομ. 15ος, σελ. 387.
21. Δ.Ι. Κωνσταντέλου: «Βυζαντινὴ Κληρονομία» (Θεολογία, Ἱστορία, Παιδεία). Ἐκδ. «Δαμασκός», Ἀθήναι 1990, σελ. 213.

Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 θεωρεῖται ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, δηλαδή τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 19ου. Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ ἀναγέννηση προκάλεσε τὴν ἐθνικὴ ἀφύπνιση τῶν Ἑλλήνων καὶ θέρμανε τὸν πόθο τους γιὰ τὴν ἐλευθερία. Αὐτὴ τελικὰ ὀδήγησε στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ στὴν ἐθνικὴ ἀναγέννηση τῆς πατρίδας μας¹.

Ἄλλὰ ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς (συντομογραφικὰ ΝΕΔ) συγγέεται συχνὰ μὲ τὸν Εὐρωπαϊκὸ Διαφωτισμὸ (ΕΔ), θεωρεῖται παρακλάδι του². Ἔτσι ἀφήνεται νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅπως ἀποτέλεσμα αὐτοῦ ἦταν καὶ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ὁμως δὲν ἦταν ἄμεσο ἀποτέλεσμα τῆς Γαλλικῆς, τὴν ἐπηρέασαν πολλοὶ παράγοντες καὶ σ' ἓνα μέρος μόνο ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση. Αὐτὸ ὁμως δὲν σημαίνει ὅτι ἂν δὲν γίνονταν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, δὲν θὰ ἐπαναστατοῦσαν ποτὲ οἱ Ἕλληνες. Πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 εἶχαν προηγηθεῖ «15 σχέδια ἐξεγέρσεως, 10 κινήματα τοπικὰ καὶ 3 μεγάλες ἐξεγέρσεις»³. Ἐπειτα ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἔχει μεγάλες διαφορὲς ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ, ὅπως ἔχει παρατηρήσει καὶ αὐτὸς ὁ Θ. Κολοκοτρώνης⁴. Ἡ μία Ἐπανάσταση ἦταν κοινωνικὴ ἢ ἄλλη ἐθνικὴ, ἡ Γαλλικὴ στράφηκε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἑλληνικὴ καθοδηγήθηκε ἀπὸ τὸν Κλήρο, ἔγινε ὑπὲρ πίστεως

καὶ πατρίδος, ὅπως τονίζουν ὅλοι οἱ Ἀγωνιστές.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὰ ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸν Εὐρωπαϊκὸ Διαφωτισμὸ. Ἐχει βέβαια κάποια ἐπίδραση ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ ἔχει καὶ σημαντικὲς διαφορὲς, ὅπως ὁμολογοῦν ὅλοι οἱ ἐγκυροὶ μελετητές του⁵. Οἱ συνθήκες στὴν Εὐρώπη ἦσαν πολὺ διαφορετικὲς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Στὴν Εὐρώπῃ προηγήθηκε ἡ Ἀναγέννηση τῶν γραμμάτων, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν κατὰ τὸ 15ο – 16ο καὶ τὸ 17ο αἰώνα. Στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀλώσεως (1453) ἐπικρατεῖ τὸ σκοτάδι τῆς δουλείας. Ἐπειτα ὁ Εὐρωπαϊκὸς Διαφωτισμὸς στράφηκε κυρίως στὶς ἐπιστῆμες καὶ στὴ φιλοσοφία, ἐνῶ ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς στὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ στὴν προβολὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας. Τέλος πολλοὶ Εὐρωπαῖοι διαφωτιστὲς ἐμπνέονταν ἀπὸ ἀντικληρικὸ καὶ ἀντιεκκλησιαστικὸ πνεῦμα, μερικοὶ μάλιστα ἐφθασαν στὸν ὕλισμὸ καὶ στὸν ἀθεϊσμό, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες Λόγιοι καὶ Διδάσκαλοι τοῦ Γένους δὲν ἀποκόπηκαν ποτὲ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξὴ πίστη καὶ παράδοση.

Τὸν ὄρο «Διαφωτισμὸς» χρησιμοποίησαν οἱ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ, γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὸ 18ο αἰώνα, ὡς ἐποχὴ τῶν φώτων. Γιατὶ τότε οἱ συγγραφεῖς μὲ τὰ βιβλία τους προσπάθησαν νὰ διαφωτίσουν τὸ λαό, νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες, νὰ διαδώσουν τὶς ἐπιστημονικὲς γνώσεις, νὰ τονίσουν τὰ τρωτὰ τῆς κοινω-

νίας και να προτείνουν κοινωνικές αλλαγές. Ο 18ος αιώνας ονομάστηκε και εποχή του Όρθολογισμού, της πίστεως στη λογική δύναμη του ανθρώπου, στην απόλυτη αξία του όρθου λόγου. Τον όρο (Διαφωτισμός) τον πήραν και οι δικοί μας ιστορικοί τελευταία, για να χαρακτηρίσουν την περίοδο της ανάπτυξεως της ελληνικής παιδείας στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα, ως το 1821. Άλλα ό ο όρος αυτός δεν έχει την ίδια έννοια στην ευρωπαϊκή και στην ελληνική ιστορία. Δεν έχει τα ίδια χαρακτηριστικά ό ελληνικός με τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό, πολύ περισσότερο δεν έχει την ίδια κοσμοθεωρία και πνευματική κατεύθυνση.

Βασικό χαρακτηριστικό του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού ήταν ή απόλυτη πίστη στο ανθρώπινο λογικό και στις αισθήσεις, ή άρνηση της παραδόσεως και της αϋθεντίας. Τον όρισμό του Διαφωτισμού έδωσε ό Γερμανός φιλόσοφος Έμμ. Κάντ. «*Διαφωτισμός, γράφει, είναι ή έξοδος του ανθρώπου από την άνωριμότητά του, για την όποία αυτός είναι ύπεύθυνος*». Ό Κάντ θέλει να τονίσει ότι ό άνθρωπος πρέπει να χρησιμοποιεί σωστά το λογικό του, να μάθει να σκέπτεται έλευθερα. Γι' αυτό παραθέτει το ρητό του Όρατίου "sapere aude" = τόλμα να σκέπτεσαι. Η εφαρμογή έμπειρικων και όρθολογιστικων μεθόδων συνετέλεσε στην ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνικής. Αυτή ή ταχεία πρόοδος του πολιτισμού στο 18ο και 19ο αιώνα έδωσε ύπερβολική αισιοδοξία στους ανθρώπους, τους ένέπνευσε την πίστη ότι ή επιστήμη θα λύσει όλα τα προβλήματα, θα προοδεύει συνεχώς και θα τελειοποιεί τον πολιτισμό. Τέλος, θα έξασφαλίσει την πλήρη ευτυχία στον άνθρωπο. Την άφελή αυτή πίστη διέψευσε δυστυχώς πολλές φορές μέχρι σήμερα ή Ιστορία.

"Άλλα χαρακτηριστικά του Ε.Δ. είν-

ναι ό φιλευθερισμός στην πολιτική και στην οικονομία (έλευθερία έμπορίου) και ό τονισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ζωής, έλευθερίας και ιδιοκτησίας). Τονίστηκε άκόμη τότε ή ανεξιθρησκεία, παράλληλα όμως άρχισε ή άμφιβολία για τα θρησκευτικά δόγματα, ή δημιουργία μιās φυσικής θρησκείας με τα κοινά στοιχεία όλων των θρησκειών, χωρίς δόγματα. Μερικοί διανοούμενοι όδηγήθηκαν στον πανθεισμό και άλλοι στον ύλισμό και τον άθεισμό.

Ό ΝΕΔ ανάπτυχθηκε σε έντελώς διαφορετικό κλίμα. Οι Έλληνες Λόγιοι, οι λεγόμενοι Διδάσκαλοι του Γένους είχαν σπουδάσει οι πιό πολλοί στην Ευρώπη και είχαν γνωρίσει τις προόδους της επιστήμης και τις ιδέες των διαφωτιστών. Άλλα δεν τις άποδέχθηκαν άκριτα, τις μελέτησαν, τις άφομοίωσαν και προσπάθησαν να τις συνδυάσουν με τη χριστιανική πίστη. Δεν εκδήλωσαν ποτέ καμιά άμφιβολία για τα δόγματα της πίστεως, δεν άμφισβήτησαν την παράδοση. Άντιτάχθηκαν στον Άριστοτελισμό, γιατί ήδη είχε παρακμάσει, άλλα δεν άρνήθηκαν τις εθνικές και θρησκευτικές μας παραδόσεις. Προσπάθησαν μάλιστα να συνδέσουν το νέο έλληνισμό περισσότερο με την προγονική παράδοση, με την αρχαία Ελλάδα. Δίδαξαν αρχαία ελληνικά κείμενα, πρόβαλαν την ελληνική ιστορία, για να έξυψώσουν το ήθικό και να ξυπνήσουν την εθνική συνείδηση των ύποδούλων Έλλήνων. Έφεραν τα φώτα της ευρωπαϊκής παιδείας, για να έξσυγχρονίσουν και να αναπτύξουν την ελληνική εκπαίδευση, για να συμβάλουν στην πολιτιστική πρόοδο του έθνους, ώστε να καταστεί άξιο της έλευθερίας του και να ένταχθει στη χορεία των πολιτισμένων εθνών.

Στην Ευρώπη ή Έκκλησία παραμερίζεται και πολεμείται κατά τη Γαλική Έπανάσταση. Στην Ελλάδα ή

Ἐκκλησία πρωτοστατεῖ στήν ἴδρυση σχολείων, συνεργάζεται μὲ τοὺς κοινοτικούς παράγοντες, τοὺς λογίους κ.λ.π. καθοδηγεῖ, ὀργανώνει καὶ ἐποπτεύει τὸ ἔργο τῶν σχολείων. Ποτὲ δὲν ἀπαγόρευσε τὴ διδασκαλία τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ἐκφράσθηκαν βέβαια κάποιοι φόβοι μήπως ἡ διδασκαλία αὐτὴ ὀδηγήσει μερικούς στήν ἀθεΐα, ὅπως ἔγινε στὴ Γαλλία. Ἀλλὰ δὲν διώχθηκε κανεὶς, ἐκτὸς ἂν ὑπῆρχαν γιὰ κάποιο κληρικό καταγγελίες ὅτι παρεξέκλινε ἀπὸ τὴν Ὀρθοδοξία καὶ εἶχε φθάσει σὲ αἵρεση. «*Οὐδέποτε ὁ δεσποτισμὸς αὐτῆς, (ἐνν. τῆς Ἐκκλησίας) γράφει ὁ Γεδεών, ἐπῆρεάσε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν εἰ δὲ ποτὲ κατεδίκασεν ἐπιστημονά τινα, ἔπραξε τοῦτο ὅτε ἔβλεπεν αὐτὸν νοσοῦντα περὶ τὰ δόγματα*»⁶.

Ἐξ ἄλλου οἱ περισσότεροὶ λογίοι ἦσαν κληρικοὶ καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶχε δικαίωμα νὰ ἐλέγχει τὴν περέκκλιση σὲ κακοδοξίες καὶ πλάνες. Ἕνας λαϊκὸς μπορούσε πιὸ εὐκόλα νὰ φιλοσοφεῖ ἐλεύθερα καὶ σὲ θρησκευτικὰ θέματα. Ὁ κληρικός ὁμως ἐκπροσωποῦσε τὴν Ἐκκλησία καὶ μία παρέκκλισή του σὲ αἵρεση μπορούσε νὰ δημιουργήσῃ μεγαλύτερα προβλήματα. Μερικοὶ συκοφαντήθηκαν ἀπὸ λόγους ἀντιζηλείας καὶ καταδικάσθηκαν, ἀλλὰ μὲ τὶς ἀπολογίες τους ἀποκαταστάθηκαν. Ἐλάχιστοι ὁμως ἦσαν αὐτοί.

Οἱ περισσότεροὶ Λόγιοι καὶ Διδάσκαλοι τοῦ Γένους, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, εἶδαν τὴ φιλοσοφία καὶ τὶς ἐπιστήμες ὡς μέσο πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδας, γιὰ νὰ συνδεθῆ μὲ τὴν ἀρχαία ἐνδοξη ἱστορία τῆς καὶ νὰ προοδεύσει στὸν πολιτισμό. Οἱ Εὐρωπαϊοὶ διαφωτιστὲς ἔκαναν κριτικὴ τῶν θεσμῶν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας μὲ βάση τὸν ὀρθὸ λόγον. Οἱ Ἕλληνες Λόγιοι δὲν ἔκαμαν αὐτό. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν τρία ἀνώνυμα ἔργα (Ἀνώνυμος τοῦ 1789, Ρωσσαγγλογάλλος καὶ

Ἑλληνικὴ Νομαρχία), τὰ ὅποια ἐλάχιστοι γνώριζαν καὶ διάβαζαν τότε, καὶ ἐπομένως ἐλάχιστη ἐπίδραση ἄσκησαν.

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ συμπεραίνουμε ὅτι ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς εἶναι τελείως διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν Εὐρωπαϊκὸ, παρόλο ποὺ μερικοὶ ψάχνουν νὰ βροῦν πολλὰς ὁμοιότητες καὶ παραβλέπουν τὶς πολλὰς καὶ μεγάλας διαφορές. Ἐπομένως ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση δὲν ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἦταν πηγαία ἔκφραση τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, δημιουργημα τῶν ἱστορικῶν καὶ ἐθνικῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνισμοῦ. Βέβαια οἱ Ἕλληνες Λόγιοι τοῦ 18ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνα σπούδασαν στήν Εὐρώπη, πῆραν πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ παιδεία, ἀλλὰ τὰ ἀφομοίωσαν καὶ τὰ προσάρμοσαν στήν ἑλληνικὴ πραγματικότητα. Ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς ὑπῆρξε ἓνα ἰδιότυπο φαινόμενο στήν ἑλληνικὴ ἱστορία, ποὺ ἄσκησε μεγάλη ἐπίδραση στήν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὀδήγησε τέλος στήν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Εἶναι ἓνα φαινόμενο ποὺ ἀποδεικνύει τὴ ζωτικότητα τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων γιὰ ἐλευθερία καὶ πρόοδο στὸν πολιτισμό. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ἡ μελέτη του εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ πολὺ διδακτικὴ γιὰ τοὺς σημερινούς Ἕλληνες.

Β. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

1. **Β. Χαράλαμποπούλου**, Ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ. Ἐκδ. ΧΕΕΛ, Ἐν Ἀθήναις 1971, σελ. 5,9, 17-19.
2. **Κ. Θ. Δημαρᾶ**, Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς «Νεοελληνικά Μελετήματα 2», Ἀθήνα 1979, σελ. 1.
3. **Γ. Ν. Παπαϊωάννου**, Ἱστορικὲς τομὲς. Λάρισα 1979, τ. Α' σελ. 225.
4. **Θ. Κολοκοτρώνη**, Διήγησις τῶν συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς. Ἐκδ. ΒΙΠΕΡ, σελ. 159.
5. **Κ. Θ. Δημαρᾶ** ο.π. σελ. 1-7.
6. **Μ. Γεδεών**, Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα. «Νεοελληνικά Μελετήματα 1». Ἀθήνα 1976, σελ. 324.

ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΔΟΞΑ ΣΤΟΝ ΑΛ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

*Τῶν πονεμένων νοσταλγῶν νοσταλγικὴ τραγουδιστή,
τὸν πόνο μου ἦρθα νὰ σοῦ πῶ, πάρε χαρτί καὶ γράφε...
Στὰ Γράμματά μας τὰ φτωχὰ μοναδικὸ διαμάντι,
γενιές γενιῶν δὰ σ' εὐλογοῦν, σεμνὲ Παπαδιαμάντη!...»*

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

Συμπληρώθηκαν ἐφέτος (4-1-1911) ὀγδόντα χρόνια ἀπ' τὸ θάνατό σου στὸ ἀγαπημένο νησί σου, χωρὶς νὰ χάσεις τίποτα ἀπ' τὴ γοητεία καὶ τὴ θαλπωρὴ τῆς γλυκειᾶς φωνῆς σου, Ἀλέξανδρε Παπαδιαμάντη, Γενάρχη τῆς Πεζογραφίας μας. Ἡ φτωχὴ καὶ πονεμένη ζωὴ σου διδάσκει, ἀνυψώνει καὶ συγκλονίζει κάθε ἀνθρώπινη ψυχὴ. Πιστεύοντας πάντα στοὺς χριστιανικοὺς κι ἐθνικοὺς ὀραματισμοὺς σου, ἀντίκρυες τὸ θάνατο, ψέλλοντας. Μᾶς ἄφησες ἕνα τεράστιο ἔργο, μὲ ἀγωνιστικὴ ἰδεολογία, μὴ πλούσια πνευματικὴ κληρονομιά, μὲ τὴ σφραγίδα τῆς προσωπικότητάς σου. Στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, παραμένεις μὴ ἰδανικὴ Μορφή, ὄσιος τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, ἀληθινὸς «Κοσμοκαλόγερος», ἕνα αἰώνιο ὄνομα καὶ μὴ λαμπρὴ δόξα.

★★★

Γιὸς ταπεινοῦ ἐφημερίου, ξεκινᾶς ἀπ' τὸ ὠραῖο νησί σου καὶ ὑψώνεσαι, μέσα στὴ δοκιμασία καὶ τὸν πόνο, στὴ στέρηση καὶ στὴν πικρία, σὲ ἰδεολόγο ἀγωνιστὴ τῶν γραμμάτων. Ἡ ζωὴ σου ὀλόκληρη εἶναι ἕνα λαμπρὸ παράδειγμα ἀγνότητος καὶ ταπεινοφροσύνης, αὐτοπειθαρχίας καὶ συνέπειας. Ἀγαποῦσες καὶ νοσταλγοῦσες τὴν ἀγνότητα τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, γιατί ζοῦσε μέσα σου ἡ αὐστηρὴ παράδοση. Ἰδιόμορφος στὸ χαρακτῆρα, στὸν τρόπο τῆς ζωῆς

καὶ στὴν ἔκφραση τῆς τέχνης σου, κινεῖσαι πάντα σ' ἕνα φτωχικὸ καὶ ἤρεμο περιβάλλον, ποὺ τὸ ἀγιάζουν ἢ ἀγαθότης καὶ ἡ πίστη, ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ νοσταλγία, τὸ θρησκευτικὸ δέος καὶ ἡ καλωσύνη. Μὲ τίς ὑψηλές τάσεις στὴν ἠθικὴ πληρότητα τῆς ζωῆς, τὴν ἐνοραματικὴ δύναμη καὶ τὸ δημιουργικὸ πνεῦμα σου, γίνεσαι ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας καὶ ὁ ἀσύγκριτος συγγραφέας τοῦ νεώτερου Ἑλληνισμοῦ. Μὲ τὴ μεγάλη λυρικὴ πνοὴ καὶ τὸ ὑπέροχο παράδειγμά σου, γίνεσαι ὁ μεγάλος ὀδηγὸς τῆς ἑλληνικῆς γενιάς. Νοσταλγὸς τῶν ἐρημοκκλησιῶν καὶ πιστὸς τῆρητῆς τῶν συμβόλων καὶ τῆς οὐσίας τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, ἀφιέρωσες ὀλόκληρη τὴν ὑπαρξή σου στὴν ὑπηρεσία τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ὑψηλῶν ὀραματισμῶν τῆς ζωῆς.

★★★

Ἄκαδημαϊκός, κορυφαῖος λογοτέχνης καὶ συγγραφέας Σπύρος Μελεᾶς γράφει:

«Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης εἶναι στὴν πεζογραφία τὸ ἄξιο ἀντίστοιχο τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητῆ Διονυσίου Σολωμοῦ. Ἐζήσε καὶ δημιούργησε, μὲ τὸν ἴδιο πόθο ἀγνείας, μὲ τὴν ἴδια βαθεῖα καὶ ἀσάλευτη θρησκευτικὴ πίστη – τὴν πίστη τῶν πατέρων μας – μὲ τὴν ἴδια ἔγνοια τῆς ἐθνικῆς ζωῆς καὶ κληρονομίας, μὲ τὸ ἰδανικὸ τῆς πηγαίας καὶ ἀνόθευτης

τέχνης, τῆς μεγαλόπρεπης ἀπλότητας, στοῦ μεταχείρισμα τῶν θεμελιακῶν στοιχείων τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, μὲ τὸ ἴδιο ἀσκητικὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἴδια καθαγίαση στοὺς ὑψηλοὺς σκοποὺς τῆς τέχνης. Εἶναι, μ' ἓνα λόγο, ἀληθινά, ὁ πρῶτος ἐθνικὸς συγγραφέας τοῦ νεώτερου Ἑλληνισμοῦ».

Κι ὁ ἀκούραστος ἐρευνητὴς τοῦ ἔργου του κι ἐκλεκτὸς λογοτέχνης Γεώργ. Βαλέτας συμπληρώνει:

«Τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη ἔχει κοινωνικὸ περιεχόμενο. Μᾶς δίνει μιὰ Ἑλλάδα λαϊκὴ, ναυτικὴ, νησιώτικη καὶ πονεμένη, νοσταλγικὴ κι ὄνειρεμένη, μαυρομαντηλοῦ, γεμάτη γυναῖκες καὶ γριές, δουλεῦτρες κι ἀκαμάτες, γιορταστικὴ, ὄλο ἀφρὸς καὶ κύμα καὶ εἰδύλλιο καὶ καμηὸς καὶ δράμα, πού ὑποφέρει καὶ περιμένει τοὺς ξενιτεμένους, πού ζῆ τὸ δράμα της, μὲ πίστη στοῦ Θεοῦ της, ἀλλὰ καὶ στὸν ἑαυτὸ της. Μιὰ Ἑλλάδα μὲ τίς βαθύτερες ἀξίες της, τίς πιὸ πηγαῖες. Ὑπάρχει στὸν Παπαδιαμάντη, ὅπως στοῦ Σολωμοῦ, ἐνότητα καὶ συνολικὴ σύλληψη ζωῆς, δραματισμὸς καὶ μαγείας Ἑλλάδα καὶ ποίηση».

★★★

Δύσκολοι, καταλυτικοὶ καὶ ταραγμένοι εἶναι οἱ καιροὶ μας. Στὴν ἀγαπημένη σου Σκιάθο ὅλα ἔχουν ἀλλάξει: Τὰ τοπία καὶ ἡ ζωὴ, τὰ ἦθη καὶ οἱ ἄνθρωποι. Βαρβαρικὲς φωνές, θορυβώδη τραγούδια, βέβηλα χέρια, λεηλασία διεθνῶν τουριστῶν ἔχουν καταστρέψει τὴ γαλήνη τοῦ πανέμορφου νησιοῦ καὶ πλήθη τῆς ἀπιστίας ἔχουν εἰσβάλλει κι ἔχουν φέρει τὴν πλεονεξία, τὴ διαφθορὰ καὶ τὴ σύγχυση. Τὰ θαλασσοπούλια, τὰ

δελφίνια κι οἱ φώκιες χάθηκαν. Οἱ ὠραῖες ἀκρογιαλιές, πού ζωηρὰ ἔχεις περιγράψει, ἔγιναν κέντρα κερδῶν κι εὐζωΐας. Ἡ ἀπλὴ νησιώτικη ζωὴ ἔγινε ἀνήσυχη καὶ πολύπλοκη. Ἡ μαρμάρινη προτομὴ σου, μὲ τὴν ἐπιγραμματικὴ, ἀπὸ κάτω, φράση σου: «Σὰ νᾶχαν ποτὲ τελειωμὸ τὰ πάθια καὶ οἱ καῦμοι τοῦ κόσμου», σὲ περιβλεπτὴ θέση, στὴν εἴσοδο τοῦ νησιοῦ, στέκεται μάρτυρας αὐτῆς τῆς ὀλοφάνερης ἀλλαγῆς.

Ὅπως περιπλανιόμαστε στοὺς δρόμους καὶ στὶς ἀκρογιαλιές τοῦ νησιοῦ, σὲ βλέπουμε μπροστά μας, Ἀλέξανδρε Παπαδιαμάντη, σὲ κάθε βῆμα μας ρακένδυτο καὶ περιφρονημένο, λιθοβολημένο κι αὐτοεξόριστο, εὐαίσθητη κι ἀσκητικὴ ψυχὴ, ἀσυμβίβαστο καὶ δημιουργικὸ, δυνατό καὶ ὑπέροχο, στοῦ πέρασμα τοῦ χρόνου. Ἐμπνεόμαστε ἀπ' τὸ ἰσχυρὸ πνεῦμα σου, πού ἐνσαρκώνει τὸ ἔργο καὶ τὸ παράδειγμά σου, ἐπάνω ἀπὸ ἐποχὲς καὶ τεχνοτροπίες, καὶ ὀδηγεῖ στοῦ δρόμο τῶν ὑψηλῶν καὶ ὠραίων ἐλληνικῶν ἰδανικῶν. Ἡ ἀγνή καὶ ἱερὴ ψυχὴ σου κάνει τίς σκέψεις μας οὐράνια μουσικὴ, πού ἀνεβαίνει ψηλὰ στοῦ Θεοῦ, μαζί μὲ τοὺς ὠραίους στίχους τῶν ποιητῶν μας:

«Ὁ κάθε στοχασμὸς σου
ἀσμάτων ἄσμα,
στὸν κόσμον τὸ δικό σου,
κόσμον τὸ κάθε πλάσμα».

«Κοιμήσου κυρ-Ἀλέξανδρε, γλυκὰ κι ἀθῶα κοιμήσου.
Ἀγαπημένη μέσα μας ζῆ πάντα ἡ θύμησή σου».

ΔΗΜ. Κ. ΚΟΥΤΣΟΥΛΕΛΟΣ

Ἐπίκαιρα

ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ... ΚΑΙ ΑΛΛΑ!

Μιά μεγάλη και ἐπιτυχημένη συγκέντρωσι — συναυλία εἶδαμε τώρα τελευταία σπὴν πλεόρασι, ἀληθινὴ ἀνακούφισι μέσα στὰ τόσο δλιβερά ἀγγέλματα τοῦ φοβεροῦ πολέμου τῶν ἡμερῶν μας. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀκόμη δραστηριότητα ἀπ' αὐτὲς ποὺ στόχο τους ἔχουν νὰ βοηθήσουν τά, νεαρά σπὴ μεγάλη τους πλειονότητα, ἄτομα, συνήθως νέους καὶ παιδιά, στὸν ἀγῶνα τους ν' ἀπαλλαγοῦν, νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴ μεγάλη συμφορὰ τῶν ναρκωτικῶν. Παρακολουθήσαμε λοιπὸν, εἶδαμε σπὴ μικρὴ ὁδόνη, πρῶτα-πρῶτα ἓνα ὀλόκληρο πλῆθος ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν «εὐαισθητοποιηθῆ» σχετικὰ μὲ τὴν προσπάθεια νὰ περισωθῆ «ἀπὸ τοῦ Χάρου τὰ δόντια» ἔνα σημαντικό μέρος τῆς νεολαίας μας, καί, ἀκόμη, διαλεχτοὺς μουσικοὺς καὶ ἄλλους καλλιτέχνες μας νὰ μὴ διστάζουν ν' ἀφήνουν τὴ δουλειά τους καὶ νὰ ἔχουν τὴν πρωτοβουλία σπὴ σχετικὴ σωτήρια κίνησι. Καί, τὸ ἀληθινὰ συγκινητικὸ, εἶδαμε νὰ περνοῦν μπροστὰ ἀπὸ τὸ μικρόφωνο τῆς ἐκπομπῆς, ἓνα-ἓνα τὰ ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια, μικρῆς ἢ καὶ μικρότερης ἡλικίας, οἱ ἴδιοι οἱ ἥρωες καὶ οἱ ἡρώιδες τοῦ καλοῦ ἀγῶνα, ποὺ ἔπαθλό του ἔχει τὴ σωτηρία τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς τους! Εἶχαν, αὐτὰ τὰ παιδιά, τὴ μεγάλη, τὴν ἀληθινὴν παλγκαριά νὰ

φανερῶσουν μπροστὰ σὲ τόσο πλῆθος τὸ δράμα τους. Γιατὶ τοὺς γέμιζε θάρρος, τοὺς «ἠλέκτριζε», ἡ ἄφατη χαρὰ ἀπὸ τοὺς καρποὺς τοῦ ἀγῶνα τους, ποὺ τοὺς ἐξέδεταν κι αὐτοὺς — καὶ τοὺς χαιρόμαστε κι ἐμεῖς, κάποιοι καὶ μὲ δάκρυα χαρᾶς! Στὸ τέλος, τὸ κάθε παιδί, πρὶν δώσῃ τὸ μικρόφωνο στὸ ἄλλο ποὺ ἀκολουθοῦσε, μᾶς ἔλεγε **ἐδῶ καὶ πόσες ἡμέρες** ἦταν «καθαρό» ἀπὸ τὰ ναρκωτικά, καὶ τὸν χαρακτηρισμὸ αὐτό, τοῦ «καθαροῦ» τὸν ἐνοιῶσαν, πόσο ἦταν ἐπιτυχημένος, ὅλες οἱ καρδιὲς ποὺ ἤξεραν τὴ βρωμιὰ τῆς ὁποίας ἀμαρτίας καὶ τὴν ἀσύγκριτη εὐφροσύνη ἀπ' τὴν ἀπαλλαγὴ τους ἀπ' αὐτή. Τὰ παιδιά μετροῦσαν σὲ ἡμέρες τὴν «καθαρή» (δηλαδὴ ἀπαλλαγμένη ἀπ' τὰ ναρκωτικά) ζωὴ τους, ἀλλὰ ὅλοι οἱ ἀκροατὲς εἶχαμε μεγάλη χαρὰ, γιατί, στίς περισσότερες περιπτώσεις, οἱ ἡμέρες δὲν ἦταν λίγες, ἀφοῦ ἀπάρτιζαν ἐβδομάδες, μῆνες καὶ ἀκόμη μεγαλύτερα χρονικὰ διαστήματα, ἀλλὰ τὴν ἀπαρίθμησι σὲ ἡμέρες (κάποτε καὶ σὲ ὥρες ἀκόμη) θὰ τὴν ἐνοιῶσαν, μαζί μὲ τὰ παιδιά, προτιμώτερη, καὶ ὅσοι ἀπ' τοὺς ἀκροατὲς εἶχαν παρόμοιους ἀγῶνες σπὴ ζωὴ τους...

★★★

Τὸ πρόβλημα μὲ τὰ ναρκωτικά εἶναι τεράστιο καὶ ἄρα κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ λυθῆ πρέπει ἀπὸ ὅλους

μας να ένισχύεται. Βέβαια, λύσι πραγματική προσφέρεται αν άποκτοῦσε γνωριμία και σύνδεσμο με τον Ίησου Χριστό κάθε γυχή που πάσχει ή κινδυνεύει να πάθη. Άλλ' αυτό είναι ζήτημα γενικό και **με μεγάλο πλάτος**. Ένω τὸ σημεῖωμα τουτο, παράλληλα προς τὴ γενική μέριμνα, αναζητεῖ να βρῆ και να υποστηρίξη ειδικευμένους τρόπους, μεθόδους, πρακτικές, που μπορούν ἴσως να φέρουν θεραπεία από τὰ ναρκωτικά. Σαν ένα, τέτοιος τρόπος χρησιμοποιήθηκε αυτός που παρακολουθήσαμε παραπάνω και που στηρίζεται στην πάντα, φυσικά, απαραίτητη άτομική προσπάθεια, ένισχυμένη όμως, για αύξησι έμπειρίας, από παρόμοια συλλογική, περισσότερων «άρρώστων», που μάλιστα ζοῦνε μαζί.

ΘΑΝΑΤΟΣ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΙ !

Τώρα τελευταία μᾶς άρπάζει κάπου-κάπου ή έντύπωσι πὼς λές και γύρισε κάποιο κουμπὶ στην έξέλξι τῆς ιστορίας μας κι εκεί που είχαμε συνηδίσει σε κάποιαν όμαλότητα, τὰ πράγματα άγρίεγαν μεμῆς και δραματικές καταστάσεις, χωρὶς να ζητᾶνε τὴν άδειά μας, διαδέχονται ή μιὰ τὴν άλλη. Αἵματα, θάνατο βλέπουμε τριγύρω μας!

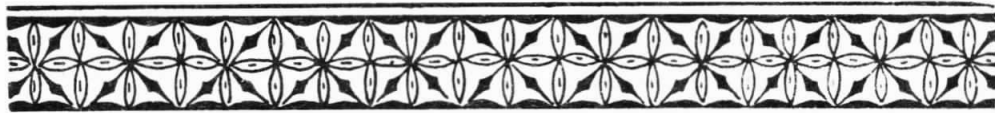
Δέν μᾶς άδικεῖ ή πραγματικότητα αυτή, άφοῦ έμεῖς έκδρομὴ για Σαββατοκύριακο πηγαίναμε και γυρίσα-

με καμὶα τριανταριὰ σκοτωμένοι και, από καμὶα έκατοστή άλλους, οἱ μισοὶ πάνω-κάτω ύπογῆφοι νεκροί...

Άλλ' ἄς μὴ μιλάμε για τὰ φταιξιμάτα μας, που δέν έχουν τέλος. Άς μιλάμε για μετάνοια και καταφυγή μας στο έλεος του Θεου. Ίσως αυτός ό θάνατος που μᾶς τριγυρίζει, σκοπό έχει να μᾶς άποσπάση, να μᾶς ξεκολλήση, από 'να δεσμό μας με τὴ ζωή, που όλη τὴν ώρα άλλο δέν κάνουμε από τὸ ν' άγωνιζώμαστε να τὴ μεταμορφώνουμε σε γλέντι, σ' ένα γλέντι άπαίσιο, θανάσιμο, που όδηγεῖ σ' ένα θάνατο πολὺ περισσότερο φαρμακερὸ άπ' όσο είναι από μόνος του. Έχει σθήσει έντελῶς για μᾶς ή έννοια του «κοιμηθέντος» που **μεταβέθηκεν από του θανάτου εἰς τὴν ζωήν**.

Και όμως ό θάνατος ύπάρχει, άλλο τόσο όσο ύπάρχει και ή ζωή και καλούμεθα ν' άντιμετωπίσουμε και τὴ δική του πραγματικότητα, αν δέν θέλουμε να μείνουμε «μωραὶ παρθένοι». Και ύπάρχει ό τρόπος γι' αυτή τὴν άντιμετώπισι. Μᾶς τὸν διδάσκει ό Ίησοῦς Χριστός (μᾶς τὸν έδίδαξε και τὶς ήμέρες αυτές τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς) όπως και ή στρατιὰ τῶν άλληθινῶν μαθητῶν Του. Και δὰ μᾶς δώση τὴν έπιβεβαίωσι πὼς υπήρξαμε καλοὶ μαθητῆς Του, γεμίζοντας τὶς καρδιές μας, τὸ Π Α Σ Χ Α που μᾶς έρχεται, με ούράνια εύφροσύνη!

ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΠΟΘΟΣ (ΚΛΩΝΑΡΗΣ)

ΣΧΟΛΙΑ

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΗΜΕΡΑ

Τὰ δικαιώματα τοῦ παιδιοῦ. Ἡ εὐτυχία τοῦ παιδιοῦ. Παιδί καὶ κοινωνία. Παιδί καὶ σχολεῖο... Συνέχεια βομβαρδιζόμενα ἀπὸ λέξεις-συνδήματα – χιλοειπωμένα – ἄρθρα σὲ ἐφημερίδες καὶ μαζικὰ μέσα ἐνημέρωσης.

Ἄρα τὸ παιδί εἶναι «πρόβλημα». Τὸ παιδί σήμερα σ' ὅλο τὸν κόσμο καὶ στὴ χώρα μας περισσότερο ἔχει πρόβλημα. Τὸ θέμα εἶναι: Ἐντοπίσθηκε αὐτὸ τὸ πρόβλημα; Ἡ πρόκειται γιὰ προβλήματα ποὺ ἀλληλοσυνδέονται καὶ ἀλληλοσυγκρούονται, μὲ ἀποτέλεσμα ἢ σύγχυση νὰ εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερη;

Τὸ παιδί τὸ σύγχρονο, τὸ παραταϊσμένο ὑλικά ἀγαθά, τὸ περιτριγυρισμένο ἀπὸ τὰ computers, τὰ video καὶ τὸ τηλεφωνάκι του γιὰ νὰ «ἐπικοινωνῇ» μὲ τοὺς φίλους πὸ ἄνετα, τὸ ντυμένο μὲ τὶς μάρκες καὶ τὰ signé, τὸ φορτωμένο προγράμματα καὶ μαθήματα ποὺ ποτὲ δὲν τὰ ζήτησε, δὲν τὰ λαχάρησε. Ἔτσι μόνο γιὰ νὰ ἴναι γεμᾶτες οἱ ὥρες του καὶ νὰ μὴ προφθαίνη νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴ γύρω του μοναξιά, ἀπὸ δυὸ ἀνύπαρκτους γονεῖς, ποὺ δουλεύουν σκυλίσια γιὰ νὰ τοῦ ἐξασφαλίσουν ὅλα τὰ ἀνωτέρω.

– Ζεστασιά σπιτική; Διάλογος; Μὰ ποῦ καιρός! Ἐνα κλειδάκι κρεμασμένο στὸ λαιμό του, κάπι στὸ φούρνο γιὰ ζέσταμα – ἴσως κάποιο τηλεφώνημα γιὰ ἐνημέρωση «Πῶς πῆγε σήμερα;» Κι ἓνα βιαστικὸ «Θὰ τὰ ποῦμε τὸ βράδυ». Μὰ τὸ βράδυ εἶναι ἢ κούραση – ἢ τηλεόραση – τὸ video – ἢ ἀποξένωση.

Αὐτὰ μὲ τὴν οἰκογένεια, δηλ. κατ' ἐμφημισμὸν, γιὰτὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα δὲν ἀπει-

κονίζει πιά ἰδανικά καὶ πνευματικότητα – χρόνο γιὰ στοργὴ καὶ ἀνταλλαγὴ αἰσθημάτων.

Χρόνος γιὰ ἀγωγή – διαπαιδαγώγηση – συμπεριφορὰ. – Μὰ γι' αὐτὰ ἔχομε τὸ σχολεῖο. Τί... τοὺς πληρώνουμε τοὺς δασκάλους; Καὶ πόση περιφρόνηση κλείνουν αὐτὰ τὰ λόγια τὰ χιλοειπωμένα. Naί, οἱ γονεῖς περιφρονοῦν τὸν κακοπληρωμένο δάσκαλο. Αὐτὸν ποὺ βαρυστημένα χωρὶς ἰδανικά κι αὐτὸς ἢ πνευματικότητα ἔχει μόνους στόχους – διεκδικήσεις. Τὸν ἀνθρωπάκο αὐτόν, (καὶ δὲν μιλάμε γιὰ ἐξαιρέσεις) ποὺ ἔχει χάσει τὸν προσανατολισμὸ του καὶ συχνὰ τὸν γάχνει μέσ' ἀπὸ τοὺς προβληματισμοὺς τῶν μαθητῶν του! Ἐνας παιδονόμος τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς, ποὺ ἀπλῶς εἶναι ἐκεῖ γιὰ νὰ μποροῦν οἱ γονεῖς νὰ δουλεύουν ἀνενόχλητα.

Καὶ μήπως τὰ παιδιὰ ἔχουν κάποια ἐκτίμηση ἢ σεβασμὸ σ' αὐτὸν τὸν ταλαιπωρημένο δάσκαλο, ποὺ δὲν τολμᾷ πιά νὰ ὑγώσῃ τὸ ἀνάστημά του γιὰ νὰ προβάλλῃ κάποια ἰδανικά;

Κι ἀλήθεια ποιά θὰ μποροῦσαν νὰ ἦταν τὰ νέα ἰδανικά ποὺ θὰ ἐνδιέφεραν καὶ θὰ ἐνθουσίαζαν παιδαγωγούς – γονεῖς κατ' ἐνάτα. Ποῦ δ' ἀποτελοῦσαν τὴ βάση γιὰ τὴν ἀγωγή τοῦ λαοῦ μας, τὴν καλλιέργειά του, τὸ ἥθος τῆς ζωῆς του ποὺ τόσο συστηματικὰ καὶ προγραμματισμένα ὑποβαθμίστηκε.

Ἄς μὴν βαυκαλιζώμαστε μόνο μὲ κονδύλια προϋπολογισμοῦ ἀυξημένα, ἢ τεχνολογικοὺς σύγχρονους ἐξοπλισμοὺς. Ὅχι πῶς αὐτὰ δὲν εἶναι ἀπαραίτητα, εἶναι ὅμως μικρότερης σημασίας γιὰτὶ βοηθοῦν στὴ μάθηση καὶ μόνο.

Αυτό που μαθαίνουμε δεν είναι κατ' ανάγκη χρήσιμο ή πνευματικό. Μόνο ή κοινωνική και ανθρωπιστική μάθηση που έχει ήθικό και πνευματικό υπόβαθρο, αναπτύσσει το στοχασμό και το λόγο.

...ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΟΚ

Στήν αναζήτηση αυτού του πνευματικού υπόβαθρου εντάσσεται και η κίνηση, μέσα στην όλη προσπάθεια για την демελίωση της ευρωπαϊκής ένότητας, για την ανάπτυξη του πνεύματος της *citoyanneté*. Ἐπιδίωξη της κινήσεως αυτής είναι ὅπως ὁ *citoyen* (ὁ πολίτης της Κοινότητας) ἐνστερνισθῆ τὰ ιδανικά του γνήσιου Ἐυρωπαϊκού πολιτισμοῦ, δηλ. του δικού μας πολιτισμοῦ, του ὁποίου οἱ ρίζες ἀνάγονται στο ἑλληνικό πνεῦμα και τὸ Χριστιανικό μήνυμα.

Στόχος της κινήσεως αυτής είναι τὰ ιδανικά αὐτὰ νὰ περάσουν μέσα ἀπὸ ὅλες τὶς βαθμίδες της ἐκπαίδευσέως τῶν σχολείων της Κοινότητας. Γιατὶ τὰ ιδανικά, ἡ πνευματικότητα, οἱ ἀρχές του ἀνθρωπισμοῦ ἦταν ἀνέκαθεν ἴδια. Τὸ παιδί της Κοινότητας, πού σὲ λίγο θὰ ἔχη κοινὰ βιβλία στὰ περισσότερα μαθήματα μὲ τὰ ἄλλα παιδιά της Ἐυρώπης, πού χωρὶς ἀνταγωνισμούς, συγκρίσεις και σύνορα θὰ ἀδελφώνεται μέσα ἀπὸ τὰ κοινὰ ιδανικά της ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως, θὰ πρέπει νὰ ἐλπίζουμε ὅτι θὰ εἶναι λιγώτερο καταναλωτικό, λιγώτερο ἐγωιστικό και ἄρα μὲ λιγώτερα προβλήματα ἀπ' τὸ σημερινὸ παιδί.

Ἄς περάσουμε τὰ ιδανικά αὐτά, στὰ σπίτια μας και στὰ σχολεία μας. Εἶναι τὰ παλιά, γνωστά, δοκιμασμένα ιδανικά τῶν προγόνων μας, ἰδωμένα ὅμως μέσα ἀπὸ τὴν ἰδέα της Ἐυρωπαϊκῆς Κοινότητας, προσαρμοσμένα στο σύγχρονο, ἐξελειγμένο τύπο του παιδιοῦ, πού θὰ τὸ καλλιεργήσουμε ἔτσι, ὥστε νὰ μάθῃ νὰ σκέφτεται και νὰ στοχάζεται σωστά σ' ἕναν κόσμο πού ἰδανικό δὲν θὰ ἔχῃ τὸ χρῆμα και τὴν κατανάλωση.

Ἄλλα ὑπεύθυνα και ἐλεύθερα θὰ προσανατολίζεται στὰ μεγάλα αἰσθήματα, στὶς ἐξαιρετικὲς πράξεις. Ἦθος και ἀρετὴ λοιπὸν, νὰ διδάξουμε μὲ τὸ παράδειγμά μας και μὲ τὸ λόγο.

Γιατὶ «*εἴ τι καλὸν μανθάνῃ τις μάθημα, διὰ λόγου μανθάνει και τὰ σπουδαιότατα ἐπιστάμενοι, κάλλιστα διαλέγονται*».

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΓΙΑ ΣΩΣΤΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Ἡ σπλήν αὐτὴ δὲν μπορεῖ ἀσφαλῶς νὰ μείνῃ ἀμέτοχη στὸν πόνο γιὰ τὰ τραγικά γεγονότα πού σημάδεψαν τὸν Ἰανουάριο και πού ξεκίνησαν τὸν Δεκέμβριο μὲ τὴν ἀναταραχὴ στὴν Παιδεία (τὴν χαρακτηρισθεῖσα ἀπὸ τὸν Τύπο ὡς «ἐπανάσταση τῶν 16άρηδων»).

Σκοπὸς αὐτοῦ του σχολίου δὲν εἶναι νὰ ἐπισημάνῃ και νὰ ἀποδώσει εὐθύνες στοὺς ὁποιοσδήποτε ὑπεύθυνους (πολιτικούς, συνδικαλιστές, ἐκπαιδευτικούς, γονεῖς κ.λ.π.), ἀλλὰ νὰ ἐρευνήσει τὰ βαθύτερα αἴτια αὐτοῦ του φαινομένου.

Και τὰ αἴτια δὲν εἶναι τωρινά.

Ἡ κακοδαιμονία στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία και εἰδικότερα στὴν Παιδεία ξεκινᾷ ἀπὸ παλὰ και τὰ αἰτία της εἶναι ἡ κατὰ τὶς τελευταῖες ἰδίως δεκαετίες, πολεμικὴ κατὰ τῶν πνευματικῶν ἀξιών και ἡ κυριαρχία ὑλιστικῶν κριτηρίων πού ἔχουν διαβρώσει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν κοινωνία μας. Μπροστὰ στὰ στενωπὸς ἐννοούμενα, ὑλικά συμφέροντα (ἀτομικά, κομματικά, συνδικαλιστικά, κ.λ.π.) θυσιάζονται τὰ πάντα. Ἐτσι θέματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ δοθοῦν λύσεις κοινῆς ἀποδοχῆς γιὰ τὸ γενικότερο συμφέρον (ὅπως ἡ Παιδεία, τὰ ἔθνικά θέματα κ.λ.π.) γίνονταν ἀντικείμενα κομματικῶν ἀνταγωνισμῶν και σκληρῶν ἀντιπαρθέσεων τῶν διαφόρων κοινωνικῶν ὁμάδων. Και τὸ χειρότερο, εἰδικότερα γιὰ τὴν Παιδεία, εἶναι ὅτι οἱ παράγοντες αὐτοὶ της ἀνωμαλίας, ἐκμεταλλεύονται τὸν ἐνθουσιασμό και τὴν τάση γιὰ ἥρωικὲς ἐκδηλώσεις τῶν νέων μας, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τοὺς σκο-

πούς και τὰ σκοτεινὰ σχέδιά τους. Κι ἔτσι ὀδηγούμεθα ἀπὸ τὸ κακὸ στὸ χειρότερο, σὲ ἓνα ἐμφύλιο πόλεμο μὲ ὀλέθριες συνέπειες.

Οἱ «Ἀκτῖνες» ἀπὸ χρόνια ἀλλὰ και ἡ στήλη αὐτὴ (στὸ περασμένο τεύχος) ἔχουν ἐπισημάνει ὅτι «οὐκ ἔστι τῶν κακῶν παῦλα» ἐὰν δὲν ἀλλάζουμε γενικῶς πορεία στὴ ζωὴ μας, ἂν δὲν μετανοήσουμε και δὲν στραφοῦμε πάλι στὶς ξεχασμένες πνευματικὲς ἀξίες πού στήριζαν τὸ Ἔθνος μας σὲ ὅλους τοὺς δύσκολους καιρούς.

Χρειαζοῦνται μιὰ εἰρηνικὴ ἐπανάσταση, ὄχι τῶν 16άρηδων, ἀλλὰ ὅλων μας και ἰδιαίτερα τῶν ὄριμων πνευματικῶν ἀνθρώπων γιὰ νὰ ἀνατρέψουμε τὸ ἄθλιο κατεστημένο και νὰ ἐπιστρέψουμε στὶς Ὁρθόδοξες ρίζες μας.

Και τότε εἶναι βέβαιο ὅτι, και τὰ παιδιὰ μας θὰ μᾶς ἀκολουθήσουν σ' αὐτὴ τὴ σωτήρια πορεία και ἡ Παιδεία μας θὰ βρῆ τὸ σωστὸ δρόμο.

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΟΜΟΓΕΝΕΙΣ ΜΑΣ

Μὲ ἀφορμὴ τὶς ὥραϊες ἐκπομπὲς τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Πειραιϊκῆς Ἐκκλησίας, μὲ τίτλο «Ἑλληνισμός, ὁ γῦρος τοῦ Κόσμου» θεωροῦμε χρήσιμο νὰ διατυπώσουμε μερικὲς σκέψεις σχετικὲς μὲ τὸν Ἑλληνισμό τῆς διασπορᾶς σὲ σύγκριση μὲ τὸν Ἑλληνισμό τοῦ Κέντρου.

Οἱ πληροφορίες γιὰ τὰ ἐπιτεύγματα και τὶς δραστηριότητες τῶν ὁμογενῶν μας εἶναι πολὺ ἐνθαρρυντικὲς και εὐχάριστες.

Διαπιστώνει κανεὶς ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς διασπορᾶς, ὁπουδήποτε και ἂν εὐρίσκονται και ἰδίως στὰ μεγάλα κέντρα τῆς ὁμογενείας (Η.Π.Α., Καναδᾶ, Αὐστραλία κ.λ.π.) ἀλλὰ και σὲ μικρότερες Ἑλληνικὲς Κοινότητες σπὴν Ἀφρικὴ, Ἀσία, Λατινικὴ Ἀμερικὴ, Εὐρώπη, παντοῦ προσδεύουν τόσο στὸν οἰκονομικὸ και ἐπαγγελματικὸ τομέα ὅσο και στὸν ἐπιστημονικὸ και εὐρύτερα κοινωνικὸ. Στὶς Η.Π.Α. ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότητα ἔρχεται πρώτη ἀπὸ ὅλες τὶς ξένες Κοινότητες πού ζοῦν στὶς Ἀμερικανικὲς πό-

λεις. Οἱ διαπιστώσεις αὐτές, μαζί μὲ τὴν ἔθνικὴ ὑπερηφάνεια, δημιουργοῦν και θλιβερὲς σκέψεις, ὅταν συγκρίνει κανεὶς τὶς θαυμαστὲς προόδους τῶν ὁμογενῶν μας μὲ τὰ ὅσα συμβαίνουν ἐδῶ στὸ Ἐθνικὸ Κέντρο.

Εἶναι τόσο γνωστὴ ἡ πολλαπλὴ κρίσις πού μαστίζει ἐδῶ τὸν τόπο μας, ὥστε νὰ περιπετεῖ κάθε ἀπαρίθμησις τῶν κακῶν ἐκδηλώσεων τῆς σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Γεννᾶται λοιπὸν τὸ ἐρώτημα, πού ὀφείλεται αὐτὴ ἡ μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τῆς Κοινωνίας τῶν ὁμογενῶν μας και τῆς ἐγχώριας Κοινωνίας δοθέντος ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμιά διαφορὰ σπὴν εὐφυΐα, τὶς ἱκανότητες και τὶς ἄλλες ἐγγενεῖς ἀρετὲς μεταξὺ τῶν γηγενῶν Ἑλλήνων και τῶν ὁμογενῶν μας τοῦ Ἐξωτερικοῦ.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ διαφορὰ ὀφείλεται στὸ ὅτι οἱ ὁμογενεῖς μας, μαζί μὲ τὴν νοσταλγία γιὰ τὸν τόπο καταγωγῆς τους, κρατοῦν μὲ εὐλάβεια τὶς ὑγιεῖς παραδόσεις τοῦ λαοῦ μας και τὶς αἰώνιες πνευματικὲς ἀξίες πού τὶς μεταδίδουν και στὶς νεώτερες γενιές.

Σ' ὅλες τὶς Κοινότητες τῶν ὁμογενῶν μας διαπιστώνει κανεὶς τὸν σύνδεσμό τους μὲ τὴν Ἐκκλησία (ἐκεῖ γεμίζουν κάθε Κυριακὴ οἱ Ναοί) καθὼς και τὴν προσπάθειά τους γιὰ τὴ διατήρηση τῆς γλώσσας μας, μὲ τὰ Σχολεῖα πού ἰδρύουν και συντηροῦν καθὼς και τῶν ἔθνικῶν μας παραδόσεων και τῆς ἱστορίας τοῦ Ἔθνους μας (μὲ ποικίλλες ἐκδηλώσεις, γιορτὲς, παρελάσεις κ.λ.π.). Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχουν πολιτικὲς ἀντιπαραθέσεις και σκληροὶ ἀνταγωνισμοί. Ὑπάρχει ἐργατικότητα, ἀλληλεγγύη, ἀγάπη και συνεργασία, γι' αὐτὸ και προσδεύουν και εὐημεροῦν.

Ἐμεῖς ἐδῶ παραμελήσαμε ὅλες αὐτὲς τὶς ἀξίες. Καιρὸς ν' ἀνανήσουμε γιὰ τὴν ἀλλοίωσιν ἡ πραγματικὴ Ἑλλάδα θ' ἀναπτυχθῆ στὸ Ἐξωτερικὸ. Κι ἐμεῖς ἐδῶ;...

Ο ΤΟΜΕΑΣ ΤΥΠΟΥ
ΤΗΣ Χ.Ε.Ε.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΕΝΑΣ ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Ἀξιότιμη κύριε Διευθύντα,

Τὸ μῆνα αὐτό, συμπληρώνονται δέκα χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκδημία (15-3-81) τοῦ ἀειμνήστου **Μιχαὴλ Χατζῆ**, θεολόγου καθηγητοῦ στὸ Ἀμερικανικὸ Κολλέγιο Ἀθηνῶν, Πρωτοψάλτου τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸ 1937 ὡς τὸ 1951 καὶ μετέπειτα τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Ναοῦ τῆς Καπνικαρέας ὡς τὸ 1975.

Τὸ ὄνομα τοῦ Μιχαὴλ Χατζῆ προφανῶς δὲν γνωρίζουν ἀρκετοὶ ἀναγνώστες τῶν «Ἀκτίνων», στοὺς περισσότερους ὁμως προξενεῖ βαθεῖα συγκίνηση καὶ θυμίζει π ο λ λ ᾶ καὶ ὕ ψ η λ ᾶ στοὺς χώρους τῆς Μητροπόλεως. Θεωρώντας πνευματικὸ καὶ χριστιανικὸ χρέος τὴν προβολὴ προσωπικοτήτων πού με τὴ ζωὴ τους ἔδωσαν μ η ν ὕ μ α τ α , γράφω τοῦτες τὶς ἀράδες γράμμα, σὰν «ἕνα μικρὸ κερὶ με λίγο θυμίαμα» στὴ μνήμη του.

Ὁ Μ. Χατζῆς ὑπῆρξε μορφή πού ἄφησε ἔντονη τὴν ἐπίδραση τόσο με τὴ θεολογικὴ καὶ τὴ μουσικὴ μὀρφωσή του, ὅσο καὶ με τὸ ἀληθινὸ χριστιανικὸ του παρᾶδειγμα. Πέρασε στὴν ἱστορία τοῦ τόπου μας, μακρὰ ἀπὸ τὸν κοσμικὸ «ντόρο», διακονώντας τὴν Παιδεία με ἀφοσίωση καὶ ἀγάπη ὑπεύθυνος «δασκάλου» καὶ τὴν Ἐκκλησία με τὸ γνήσιο θρησκευτικὸ φρόνημά του.

Συνεδέετο στενὰ με τὸν ἀείμνηστο π. Σεραφεῖμ Παπακώστα, τὸν ταλαντοῦχο ἐκεῖνο ἱεροκῆρυκα τοῦ ἁμβωνος τῆς Μητροπόλεως. Ἡ συνεργασία τους ἔβαλε θεμέλια γιὰ μιὰ ὀρθὴ ἀγωγή τῆς Θεῖας Λατρείας μέσα στὸ Ναό, καθὼς καὶ γιὰ τὸ πρέπον ὕφος καὶ ἦθος τοῦ «ἀναλογίου».

Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὁ Μ. Χατζῆς ἀπέκλεισε ἀπὸ τὴν ψαλμωδία του τὶς βυζαντινὲς καὶ εὐρωπαϊκὲς ἀκρότητες καθὼς καὶ κάθε ἐπίδειξη τῶν υπερβολῶν τῆς φωνητικῆς δεξιότητάς του, στοιχεῖα δηλαδὴ τὰ ὁποῖα δὲν ἀρμόζουν στὴν ἱερότητα τοῦ τόπου τῆς προσευχῆς. Ἐπειδὴ καὶ πίστευε καὶ βίωνε «τὰ τραγούδια τοῦ Θεοῦ», κατὰφερνε με μιὰ ξεχωριστὰ ὑποβλητικὴ καὶ θερμὴ φωνὴ (μοναδικὴ ὄντως στὸ μέλος καὶ τὴν ἀπαγγελία) νὰ μεταδίδει τὸ

ν ὀ η μ α τῶν ὕμνων καὶ τῶν κειμένων. Συχνὰ δὲ ἐπανελάμβανε στοὺς μαθητὲς του ὅτι, «ἀπὸ τὴ συνετὴ ἀνάγνωση καὶ μελωδία ἐξαρτᾶται ἂν θὰ ἀκουστῆ καὶ θὰ προσεχτεῖ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια».

Ὁ Μ. Χατζῆς ὑπῆρξε πρῶτος στὴν προσπάθεια τοῦ νὰ γίνεῖ κατανοητὸ ἀπὸ ὅ λ ο υ ς ὅτι, κάθε τι πού διαβάζεται ἢ ψάλλεται στὸ στασίδι τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι συγχρόνως προσευχὴ καὶ ὁμολογία πίστεως, εἶναι κήρυγμα καὶ πρέπει νὰ γίνεταί με τὴ συναίσθηση ἐκπληρώσεως ἱερῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. Ἀξέχαστες παραμένουν οἱ ὥρες τῆς ψυχικῆς ἀνατάσεως καὶ θρησκευτικῆς συγκινήσεως τοῦ ἐκκλησιάσματος τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πλήθους ἀπετελεῖτο ἀπὸ μέλη τῶν Συνεργαζομένων Χριστιανικῶν Σωματείων «ὁ Ἀπόστολος Παῦλος», ἐπιστήμονες, φοιτητὲς, ὁμαδόπουλα, κατηχητόπουλα, ἐργαζόμενοι νέους, οἱ ὁποῖοι, ὕστερα ἀπὸ τὴν πανδαισία τῆς ψαλμωδίας τοῦ Μ. Χατζῆ καὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ π. Σεραφεῖμ, ξεχύνονταν γιὰ τὸ Κυριακάτικο ἱεραποστολικὸ ἔργο, γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἀναζωογόνηση τῆς Πατρίδας μας.

Πολλὰ θὰ εἶχα νὰ γράψω γιὰ τὴ μορφή τοῦ Μιχαὴλ Χατζῆ, ἀλλὰ δὲν τὰ χωράει ἕνα γράμμα!... Πρὶν τὸ κλείσω, ὁμως, θὰ ἤθελα νὰ δώσω δύο χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τὴ σκέψη καὶ τὴν πράξη του.

Σχετικὰ με τὶς ἐκδηλώσεις τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ὁ Μ. Χατζῆς ἔλεγε: «Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ εἶναι μόνο γιὰ τὸ σ τ α σ ῖ δ ι καὶ ὄχι γιὰ τὸ θέατρο».

Ἡ ζωὴ τοῦ Μ. Χατζῆ κοσμήθηκε με τὴν ἀρετὴ τῆς συμπόνιας καὶ τῆς φιλανθρωπίας, στὴν πλήρη τους σημασία. Πρὸς τὸ συνάνθρωπό του ὄχι μόνο ἄπλωνε τὴν καρδιά του, ἀλλὰ ἄνοιγε καὶ τὸ χέρι του.

Εὐλογημένες οἱ ψυχὲς πού, διαβαίνοντας ἀπὸ τὴ γῆ αὐτῆ, ἀφήνουν με τὸ πέρασμά τους μιὰ δυνατὴ χριστιανικὴ μαρτυρία. «Τὸ μνημόσυνον αὐτῶν οὐκ ἐπιλησθήσεται».

Μὲ ἐξαιρετικὴ τιμὴ
καὶ πολλὴ ἀγάπη
MIX. Θ. ΜΗΛΙΓΚΟΣ

«ΕΩΣ ΠΟΤΕ»

Κλᾶψε Μάννα τὸ παιδί
πού τὴν καρδιά σου σφάζει,
κι ἄσπλαχνα τρώγει σου τὰ σωδικὰ
χωρὶς ν' ἀνατριχιάζει.

«Ξένοι» σπαθὶ τοῦ δώσανε
ἀντὶ κοντύλι νὰ κρατᾶ,
καὶ γιὰ μελάνη τοῦδειξαν
τὸ κόκκινο Σου αἵμα.

Ψάχνει τὸ φῶς τῆς ὁμορφιάς,
τὴ γνώση τῆς ἀλήθειας,
ποδεῖ χαρὰ λυτρωπική,
χαρὰ πού σπέρνει ὁ Λόγος.

Κι «ἐτοῦτοι» τοῦ προσφέρουνε
χυμούς καρπῶν «ἀπόγνωσης»,
ἀσχήμιας τὴ μαυρίλα,
τῆς ἀγωνίας τὴ σκλαβιά.

Μέχρι πότε στοὶ γκρεμὸ
θα σέρνουν τὸ παιδί Σου,
μὲ «Πίστη» πού τ' ἀνάδρευαν
«κρυφοῦ σχολείου» γιαιάδες;

ΦΙΛΗΜΩΝ ΚΑΠΑΣΟΓΛΟΥ

Η ΣΤΙΓΜΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ

Ἀφιερωμένο στοὺς 63 τοῦ
χαμένου ἀεροπλάνου.

Ἄδελφὲ μου, πῶς τάχα τὴν ἔ-
ζησες τὴ στιγμή τῆς καταστροφῆς;

Κουβέντιαζες ξένοιαστα, ἀ-
στειευόσουν, θυμόσουν τὰ παλιὰ ἢ
σχεδιάζες γιὰ τὸ μέλλον;

Καὶ ζαφνικά... τί ἔννοιωσες;

Τράνταγμα, πόνο ἀφόρητο,
κρότο ἐκκωφαντικό, σκοτάδι, ἀσφυ-
ξία, πνιγμό, χαμό...

᾽Ω, Θεέ μου, γιατί;

Τώρα, Κύριε, ἀφοῦ «ἐσώθησαν
διὰ πυρός» πάρ' τους κοντὰ Σου,
νὰ ζήσουν σ' αἰώνια γαλήνη, φῶς,
ξενοιασιὰ ἀτελείωτη.

Στὴ χαρὰ πού δὲν τοὺς τὴν
παίρνει κανεὶς, στὴν εἰρήνη πού ξε-
περνάει κάθε νοῦ.

Ἄμην.

Θ.Β.Κ.

«AKTINES». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτητῆς: «Χρι-
στιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρότση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης
καὶ Διευθυντῆς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατρίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊ-
στάμενος Τυπογραφείου: Βλ. Δ. Σταματοπούλος, Ἴπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ
τεύχους δρχ. 70. Ἐτησίᾳ συνδρομῆ, ἐσωτερικοῦ δρχ. 700, ἐξωτερικοῦ δολ. 15. Ἡ διευθ-
νσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν
τῆς οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρῶς κειμένα, δημοσιεύονται, ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγ-
γελίαι ἐντύπων ἐν γένει καὶ βιβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Μάρτιος 1991

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ
ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΜΙΑ ΕΛΠΙΔΑ:
Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Υ Π Ο
ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗ
Ψυχιάτρου

ΑΠΟ ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μέρος Πρώτο
ΣΤΗΝ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΑΡΤΙΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Κεφάλαιο Πρώτο

ΤΟ ΑΛΜΑ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ

1. Ούτε μηχανή ούτε ζώο. 2. 'Η προοδευτική πορεία. 3. 'Ιδιαίτερα βοθητικά γνωρίσματα. 4. 'Η ιστορία τής ανθρωπίνης προσωπικότητας. 5. 'Η ανθρωπινή δραστηριότητα.

Κεφάλαιο Δεύτερο

ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ — ΕΡΕΘΙΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΟΔΟ

1. 'Η συνάντηση με τὸ χρόνο. 2. 'Η συνάντηση με τὸν ἄλλο. 3. 'Η γέτης. 4. Θετική και ἀρνητική στάση.

Κεφάλαιο Τρίτο

ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

1. Καθολικότης, αιτιότης, προσανατολισμός. 2. Τελικές φάσεις πνευματικής καρποφορίας.

Μέρος Δεύτερο

Η ΠΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΤΙΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΟΙ ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Κεφάλαιο Πρώτο

Η ΑΡΧΙΚΗ ΤΕΤΡΑΛΟΓΙΑ

1. 'Ελευθερία. 2. Δικαιοσύνη. 3. Σωφροσύνη. 4. 'Ανδρεία.

Κεφάλαιο Δεύτερο

ΟΤΑΝ ΖΗ Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

1. Ειρήνη. 2. Χαρά. 3. 'Αλήθεια ὡς τὴν 'Αγάπη. 4. Πρὸς τὴν Πηγή: τὸ "Άγιον.

Κεντρική διάθεσις: Γραφεία περιοδικῶ «'Ακτίνες»,

Καρύτση 14, 'Αθήναι 105 61 — Τηλ. 3235023

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

*Κατάλογος τῶν βιβλίων πὸν ὑπάρχουν σήμερα στὰ γραφεῖα
τῶν «Ἀκτίνων»*

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗ- ΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α' 800	ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ 300
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗ- ΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β' 800	ΤΑ ΑΝΩΜΑΛΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟ- ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ 300
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗ- ΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμ. Α' 800	Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑ- ΘΗΤΟΥ 300
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗ- ΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμ. Β' 800	ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ 300
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (γιὰ κορίτσια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω) 800	ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ 300
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ 100	ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ 300
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ —Η ΑΡΜΟΝΙΑ 500	ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ 300
Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣ (Β' ἔκδοσις) 300	Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ 300
	ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟ- ΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ Τόμος Α'. 800

*Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» πὸν ἐπιθυμοῦν νὰ προμηθευθοῦν
βιβλία ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νὰ τηλεφωνήσουν
στὸ τηλέφωνο τῶν «Ἀκτίνων» 32 35 023*
